

Mijene društvenog sjećanja na djelovanje Nogometnog kluba Hajduk Split od 1940. do 1991. godine

Debelić, Toni

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:435946>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Studij antropologije

Studij etnologije i kulturne antropologije

Toni Debelić

Mijene društvenog sjećanja na djelovanje Nogometnog kluba Hajduk Split od 1940. do 1991.
godine

Diplomski rad

Mentori: dr. sc. Nevena Škrbić Alempijević i dr.sc. Tibor Komar

Zagreb, rujan 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Mijene društvenog sjećanja na djelovanje Nogometnog kluba Hajduk Split od 1940. do 1991. godine“ izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Nevene Škrbić Alempijević i mentora dr.sc. Tibora Komara. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studenta: Toni Debelić

Sadržaj

1. Motivacija, cilj rada i istraživačka pitanja.....	1
2. Odabir građe.....	2
3. Metodologija.....	3
4. Teorijski okvir.....	4
5. Društveno sjećanje u SFRJ i jugoslavenskom nogometu.....	11
6. Odnos politike i nogometa u Hrvatskoj tijekom 1990-ih godina.....	13
7. Pregled povijesti Hajduka.....	14
8. Djelovanje Hajduka u Kraljevini Jugoslaviji (1940. – 1941.).....	19
9. Prikazi obnove Hajduka u monografijama.....	21
10. Djelovanje Hajduka tijekom Drugoga svjetskog rata.....	25
11. Kup maršala Tita i Hajdukova australska turneja 1990.....	29
12. Zaključak.....	38
13. Literatura.....	42

1. Motivacija, cilj rada i istraživačka pitanja

Tema diplomskog rada su promjene u društvenom sjećanju u periodu povijesti HNK Hajduk Split između 1940. i 1991. godine. U užem smislu, rad se bavi načinima prezentacije spomenutog perioda u klupskoj povijesti od strane samog kluba. Cilj rada jest predstaviti figure sjećanja iz povijesti Hajduka koje su prikazivane kao ključne u klupskim monografijama te analizirati ih u kontekstu antropologije društvenog sjećanja. Takva analiza prikaza Hajdukove povijesti daje uvid u općedruštvene promjene u obrascima društvenog sjećanja, s obzirom na to su mijene u klupskom identitetu direktno vezane uz širi društveni i politički okvir. Cilj je stoga iznijeti načine i procese kojima se društveno sjećanje iskazano figurama sjećanja mijenjalo i prikazati način na koji se na njih gleda danas, odnosno na koji su način one predstavljene u posljednjoj monografiji izdanoj od strane kluba 2011., na službenim web stranicama kluba te u praksama komemoracije obnove rada kluba 7. svibnja 1944. godine. U tu svrhu, istraživanje propituje predstavljanje povijesti kluba unutar službenih klupskih monografija, na internetskim stranicama kluba te u praksama obilježavanja i komemoriranja važnih događaja i obljetnica.

Kako bi se primakao cilju svoga rada, formulirao sam sljedeća istraživačka pitanja: Na koji su se način mijenjali prikazi društvenog sjećanja na povijest Hajduka u građi objavljenoj od strane samog kluba i zašto? Koje su glavne figure sjećanja u klupskim monografijama u tom periodu i iz kojeg razloga se mijenjao način prikaza i simbolika tih figura sjećanja tijekom vremena? Kako su promjene u društvenom i političkom kontekstu u kojem je klub djelovao utjecale na simboliku tih figura sjećanja?

Tako postavljena istraživačka pitanja omogućuju mi da prikažem načine na koje su se glavne figure sjećanja iz istaknutog perioda povijesti kluba koristile i mijenjale u svrhu formiranja u datom trenutku podobnih narativa i legitimacije kluba, za vrijeme socijalističke Jugoslavije te u periodu nakon 1991. i osamostaljenja Republike Hrvatske. U sklopu tog cilja ustanovit ću zašto su upravo sport općenito, i Hajduk specifično, podobni kao alat formacije društvenog identiteta te koje se figure sjećanja ističu kao najvažniji nositelji sjećanja u povijesti kluba. Također, ukazat ću i na razlike u prikazima i simbolici tih figura, uslijed promjena dominantne društvene paradigme od jugoslavenskog socijalizma prema demokratskoj hrvatskoj državi.

2. Odabir građe

Primarni objekti kvalitativne analize u okviru ovog diplomskog rada bile su četiri monografije koje je izdao HNK Hajduk: *Pola stoljeća Hajduka* (1961.), *Hajdučka legenda* (1971.), *Hajduk Split 1911-1981* (1981.) i *100 godina Hajduka* (2011.). Uz monografije, u analizu je također uključen i sadržaj sa službene internetske stranice kluba (*hajduk.hr*), kao i dokumentarni film *Hajdukov ratni trofej* (2011.) i djelo Roberta Kučića *Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije* (2014.). Jedan od važnih razloga selekcije upravo tih monografija bila je njihova dostupnost, ali i ukazivanje na važnost određenih starijih monografija u novijim djelima. Primjerice, u monografiji objavljenoj za 70. rođendan kluba (*Hajduk Split 1911-1981*) opisuje se i četvrti prijem delegacije Hajduka kod maršala Tita. Prilikom opisivanja tog susreta spominje se da je uz ostale darove predsjedniku Republike delegacija darovala i „spomen-knjigu *Pola stoljeća Hajduka*“ (Eterović, Reić, Vukašin 1981.: 136). Činjenica da je ta monografija odabrana kao jedan od darova Josipu Brozu Titu na prijemu u čast "zlatnog jubileja" kluba ukazuje na njenu važnost kao povijesne kronike, ali i kao sredstva predstavljanja identiteta Hajduka od strane samog kluba. Glavni nedostatak kojim je rezultirala ova selekcija građe jest veliki vremenski razmak između monografija izdanih tijekom SFRJ i građe objavljene za vrijeme Republike Hrvatske. U tom je tridesetogodišnjem periodu od 1981. do 2011. godine došlo do korjenitih promjena kako u Hajduku, tako i u cjelokupnom društvu koje ga okružuje, od raspada SFRJ i Domovinskog rata do osamostaljenja i formacije demokratske hrvatske države. Građa poput monografija ili sličnih djela iz razdoblja raspada SFRJ i osamostaljenja Hrvatske bila bi od krucijalne važnosti za ovo istraživanje. Prema dokumentu naslovljenom „Popis knjiga o Hajduku“, objavljenom na službenim klupskim stranicama 2014. godine, klub nije objavio nijednu monografiju u periodu između 1986. i 2003. godine. Kao supstitucija za nedostupnu građu iz tog perioda klupske povijesti odabran je dokumentarni film *Hajdukov ratni trofej*, koji uz glavnu temu finalne utakmice jugoslavenskog kupa 1991. donosi i kraći prikaz događaja iz razdoblja klupske povijesti koje je neposredno prethodilo toj utakmici, odnosno kasnih 1980-ih i ranih 1990-ih godina. Dodatni kontekst toj utakmici, ali i općenitoj situaciji u Hajduku početkom 1990-ih, daju i intervjui s nekim od njenih sudionika sadržanih u *Hajdukovom ratnom trofeju*.

Hajdukov ratni trofej od ostatka odabrane građe izdvaja se i kao jedini dio koji nije direktno objavljen ili producirano od strane samog kluba. Ipak, dodatan razlog uključivanja ovog dokumentarca u odabranu građu jest njegovo korištenje tijekom komemoracije obnove rada Hajduka tijekom Drugoga svjetskog rata, s čime tema i radnja *Hajdukovog ratnog trofeja* nema

nikakvih poveznica. Točnije, taj je dokumentarni film uključen u službeni program obilježavanja 70. godišnjice obnove Hajduka, koja je održana na otoku Visu od 7. do 9. svibnja 2014. godine. Vis je u kontekstu klupske povijesti specifično mjesto sjećanja koje se vezuje isključivo za narative o obnovi kluba tijekom Drugog svjetskog rata i sudjelovanju članova kluba u Narodnooslobodilačkoj borbi. S druge strane, *Hajdukov ratni trofej* obrađuje događaje vezane uz utakmicu finala posljednjeg izdanja Kupa maršala Tita, odigranu u Beogradu 8. svibnja 1991. godine. Radnja dokumentarca stoga nije ni temporalno ni geografski povezana uz otok Vis kao figuru sjećanja, kao ni uz događaje iz povijesti kluba koji su se komemorirali 2014. godine. Uzevši u obzir snažnu diskrepanciju između ideološke i političke simbolike otoka Visa u kontekstu Narodnooslobodilačke borbe i Hajdukove povijesti, te *Hajdukovog ratnog trofeja* kao vektora sjećanja klupske memorije i njihove uporabe od strane kluba, u okvir ovog diplomskog rada sam uključio komemoraciju na Visu i njenu prezentaciju na službenim internetskim stranicama kluba. Iz istog razloga je u analiziranu građu uvršten i sam dokumentarni film *Hajdukov ratni trofej*.

U sklopu iste komemoracije na kojoj je prikazan *Hajdukov ratni trofej* Robert Kučić je objavio tekst *Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije* (2014). Taj je tekst uvršten u građu iz sličnog razloga kao i *Hajdukov ratni trofej*, s obzirom na to da je objavljen od strane samog kluba za potrebe obilježavanja obnove rada kluba, te se, za razliku od spomenutog dokumentarca, direktno bavi povijesnim periodom koji se obilježava komemoracijom.

3. Metodologija

Metodologija kojom se koristim prilikom analize monografija, dokumentarnog filma i i ostalih odabranih sadržaja je prvenstveno kvalitativnog oblika. Primarna metoda analize sadržaja bila je analiza diskursa. U poglavlju „Situating Discourse Analysis in Ethnographic and Sociopolitical Context“, sadržanom u djelu *The Cambridge Handbook of Discourse Studies* (2020), autorica Jennifer Roth-Gordon provođenje analize diskursa u sociolingvističkom i antropološkom kontekstu definira kao „obraćanje posebne pozornosti na načine na koje su tekstovi i govor istovremeno smješteni u interakcijski, lokalni, nacionalni i globalni kontekst“ (2020: 32, prev. autorski).

Fokus kodiranja je inicijalno bilo utvrđivanje prikaza koji bi se mogli smatrati figurama sjećanja kroz osobine figura sjećanja koje su utvrdili Jan i Alaida Assmann, a koji su

predstavljani u sljedećem poglavlju rada. Postupkom kodiranja grupirani su ključni pojmovi, koji su potom povezivani sa svojim sociopolitičkim i temporalnim kontekstom. Kao metoda iščitavanja tema i poruka iz tekstova, kodiranje je bilo od ključne važnosti pri grupiranju motiva koji se pojavljuju kroz različite monografije, ili pak pri sagledavanju promjena u načinima na koji se neki aspekt klupske povijesti prikazivao u različitim periodima. Ključni su kodovi korišteni i kao smjernice za organizaciju strukture diplomskog rada, s obzirom na to da su prema njima oblikovana poglavlja rada. Kao glavne figure sjećanja izdvojene su obnova Hajduka 7. svibnja 1944. godine, Hajdukova ratna turneja tijekom Drugoga svjetskog rata, micanje petokrake zvijezde sa dresova tijekom australske turneje 1990., Kup Jugoslavije i trofej Maršala Tita te pobjeda Hajduka nad Crvenom zvezdom u posljednjoj utakmici jugoslavenskog kupa. Spektar kodova se protezao od općenitih sportskih uspjeha, poput osvajanja posljednjeg izdanja Kupa Jugoslavije, sve do specifičnih događaja iz povijesti kluba koji su se u monografijama prikazivali ključnima za formiranje identiteta kluba ili za njegovu prilagodbu širem društvenom kontekstu, poput prikaza obnove kluba tijekom Drugoga svjetskog rata. Za usporedbu istih kodova kroz različite tekstove ključan je koncept intertekstualnosti. U kontekstu diskurzivne analize intertekstualnost odnosi se na naglašavanje povezanosti različitih tekstova i opisuje načine na koje se tekstovi međusobno referiraju i oblikuju (ibid.: 43-44). Konkretno, u ovom diplomskom radu koncept intertekstualnosti primijenjen je u analizi načina na koje su prikazi određene epizode iz klupske povijesti potencijalno utjecali na druge prikaze iste epizode u kasnijim djelima.

4. Teorijski okvir

Radovi na kojima se temelji teorijski okvir koji je korišten prilikom pisanja ovog rada mogu se podijeliti u tri glavne skupine. U prvoj su skupini sadržani radovi koji su korišteni za prezentiranje općeg konteksta korištenja sporta pri stvaranju narativa društvenog sjećanja, kako u Jugoslaviji, tako i u Hrvatskoj. Naravno, dio korištenih interdisciplinarnih djela, poput zbornika, može se svrstati u više tih kategorija. U tu grupu radova, primjerice, spada dio djela iz zbornika *Kultura pamćenja i historija* (2006), koji su uredile autorice Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Također, u tu se skupinu mogu svrstati i radovi koji su korišteni u nešto specifičniju svrhu prikazivanja Hajdukovog značaja u kontekstu instrumentalizacije sporta u političke i ideološke svrhe za vrijeme SFRJ i tijekom 1990-ih godina. Tu je potrebno posebno izdvojiti rad Benjamina Perasovića i Marka Mustapića „Football, Politics and Cultural

Memory: The Case of HNK Hajduk Split“ (2014), koji je djelomice poslužio i kao inicijalna inspiracija za temu ovog diplomskog rada. Za razliku od tog članka, za analizu građe u ovome diplomskom radu nisu korištene kvalitativne metode analize sadržaja poput fotografija u monografijama kluba. Dakle, fokus je isključivo na analizi tekstualnog sadržaja, dok je sama analizirana građa proširena i na novije publikacije i izvore spomenutih u prijašnjem poglavlju, poput službenih internetskih stranica kluba, dokumentarnog filma *Hajdukov ratni trofej* i djela Roberta Kučića objavljenog u sklopu komemoracije 70. godišnjice obnove kluba. Za utvrđivanje društvenog konteksta i opći pregled politizacije nogometa tijekom odabranog vremenskog perioda, od neizmjerne su se važnosti pokazala djela *Nogomet i politika: povijest i suvremenost međudnosa u Hrvatskoj* Dražena Lalića (2018.), *Nogomet i politika u Jugoslaviji: sport, nacionalizam i država* (2019) Richarda Millsa te „Yugoslavian Sport and the Challenges of Its Recent Historiography“ Stefana Rothewalda (2011). Za prikazivanje međudnosa politike i sporta, a osobito nogometa u Hrvatskoj 1990-ih godina i kasnije, korisnim su se pokazali radovi Daria Brentina poput „‘A lofty battle for the nation’: the social roles of sport in Tudjman's Croatia“ (2013a) te „The Nation's Most Holy Institution: football and the construction of Croatian national identity“ (2013b) i tekst Srđana Vrcana i Dražena Lalića „From Ends to Trenches, and Back: Football in the Former Yugoslavia“, koji je sadržan u zborniku *Football Cultures and Identities* (1999). Također, u istu svrhu korišten je i rad Loica Tregouresa i Gorana Pavela Šanteka „A comparison of two fan initiatives in Croatia: Zajedno za Dinamo (Together for Dinamo) and Naš Hajduk (Our Hajduk)“ (2018). „A Tale of Two Croatias“: How Club Football (Soccer) Teams Produce Radical Regional Divides in Croatia's National Identity“, u kojem autor Dustin Y. Tsai analizira regionalističke identitete i dihotomiju između sjevera i juga u hrvatskom nogometu u periodu nakon hrvatske samostalnosti, također je bio korišten kako u svrhu predstavljanja odnosa u hrvatskom nogometu u 21. stoljeću, tako i tijekom analize građe iz tog perioda.

U drugu kategoriju radova smjestio sam djela koja su korištena za definiranje temeljnih teorijskih pojmova koji su korišteni tijekom analize odabrane građe, poput društvenog, kolektivnog i političkog sjećanja, vektora sjećanja, figura sjećanja te izumljivanja tradicije, koji su definirani u ovom poglavlju. U tu kategoriju spadaju djela od ključne važnosti za antropologiju društvenog sjećanja, poput „Između pamćenja i historije: problematika mjesta „Pierrea Nore, koje je također sadržano u prije spomenutom zborniku *Kultura pamćenja i historija*. Kao djela od posebne teorijske važnosti za definiranje pojma figura sjećanja potrebno je istaknuti i „Sećanje, individualno i kolektivno“ Alaide Assmann, sadržano u zborniku

Kolektivno sećanje i politike pamćenja urednika Michala Sladečeka, Jelene Vasiljević i Tamare Petrović (2015) te „Collective Memory and Cultural Identity“ (1995) i „Kultura sjećanja“ (2006) Jana Assmanna. Usto, potrebno je spomenuti i „Izmišljanje tradicije“ (2006) Erica Hobsbawma i Terrencea Rangera te *Vectors of Memory: Legacies of Trauma in Postwar Europe* (1999) autorice Nancy Wood.

Konačno, treća kategorija radova sadržava radove iz područja antropologije sporta i radove koji se bave sportom u kontekstu društvenog sjećanja. Od velike koristi u tom smislu pokazao se zbornik *European Football and Collective Memory*, urednika Wolframa Pyte i Nilsa Havermanna. Od tekstova sadržanih u tom zborniku, od specifične se važnosti za analizu simboličkog značaja Kupa maršala Tita u SFRJ pokazao članak Michaela Grolla „UEFA Football Competitions as European Sites of Memory – Cups of Identity?“. Taj je tekst konkretno poslužio za prikazivanje razloga zbog kojih kup format određenih nogometnih natjecanja ima specifičnu mogućnost stvaranja mjesta sjećanja na nacionalnoj ili nadnacionalnoj razini, što je iskorišteno u analizi Kupa Jugoslavije. Od ostalih tekstova tematski vezanih za antropologiju sporta i društveno sjećanje treba istaknuti „'History in the Making': Sports and the Serialized Production of Collective Memory“ Markusa Stauffa (2019).

Sam pojam kolektivnog ili društvenog sjećanja među prvima je upotrijebio francuski sociolog Maurice Halbwachs u svojim djelima *La memoire collective* (1950) i *Les cadres sociaux de memoire* (1952). Halbwachs razlikuje osobno i kolektivno sjećanje: pod osobnim pamćenjem podrazumijeva sjećanja iz vlastitog života, dok je pod kolektivnim sjećanjem označio dijeljenje zajedničkog korpusa sjećanja unutar određene društvene grupe. Glavna teza koju je Halbwachs zastupao u svojim djelima jest važnost zajedničke zbirke sjećanja za iskazivanje pripadnosti određenoj grupi. Za iskazivanje pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili slične odrednice kolektivnog identiteta najvažnija odrednica društvenog sjećanja jest način i proces njegove konstrukcije: sjećanje je selektivna rekonstrukcija i apropijacija narativa, epizoda i drugih aspekata prošlosti koji odgovaraju potrebama u sadašnjosti.

U svome djelu *Kako se društva sjećaju?* Connerton društveno sjećanje promatra u kontekstu političke moći. Kao preduvjet dijeljenju zajedničkog društvenog sjećanja između pripadnika određene grupe postavlja se odnos prema prošlosti. Povod tome jest snažan utjecaj znanja o prošlosti na formiranje slika o njoj u kontekstu društvenog sjećanja. Prema tome, bez zajedničkog konteksta u koji se prošlost stavlja i koji dijele članovi određenog društva, oni nisu u mogućnosti dijeliti ni zajednička iskustva, a posljedično ni stvarati zajedničke slike o

prošlosti, koje služe u svrhu legitimiranja trenutnog društvenog ili političkog poretka. Upravo to je razlog zašto u trenucima kada društvene grupe pokreću proces stvaranja i legitimiranja novog društvenog poretka, svi takvi počeci sadržavaju element sjećanja (Connerton 2004: 5-11). Osobito relevantno za temu paradigmatičkih promjena u odnosu prema Hajdukovoj povijesti neposredno nakon promjena režima i političkih uređenja, Connerton ističe prakse "lišavanja pamćenja građana" od strane totalitarnih i autoritarnih režima, koje naziva "metodom organiziranog zaborava", te ulogu praksi povijesnih rekonstrukcija koje, iako ne ovise direktno o društvenom sjećanju, imaju potencijal za snažan utjecaj na konstrukciju i oblikovanje grupnog društvenog sjećanja (ibid.: 23).

Koncept vektora sjećanja u antropološkoj literaturi prvi puta se pojavljuje u djelu Henryja Roussoa *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944* (1991). Rousso vektorima sjećanja naziva komemorativne rituale, filmove, povijesne knjige koje se bave periodom Vichyjevske Francuske i druge političke i kulturne prakse kojima se društveno sjećanje propagira kroz određenu zajednicu. Termin je popularizirala Nancy Wood svojim djelom *Vectors of Memory: Legacies of Trauma in Postwar Europe* (1999), u kojemu je pojam vektora sjećanja definirala kao vodiče (eng. conduit) performativnog društvenog sjećanja (Wood 1999: 2-6). U kontekstu vektora sjećanja stoga možemo promatrati i monografije, dokumentarni film i komemorativne prakse koji su analizirani u okviru ovog diplomskog rada.

Jedan od ključnih teorijskih pojmova korištenih tijekom analize jest koncept figura sjećanja, kojeg su u svojim radovima definirali supružnici Jan i Alaida Assmann. Jan Assmann, zajedno sa Johnom Czaplickom u eseju „Collective Memory and Cultural Identity“ dodatno proširuje teoriju društvenog sjećanja Mauricea Halbwachsa, uvodeći i pojam kulturnog sjećanja. Taj pojam Assmann i Czaplicka definiraju kao „(...) kolektivni koncept koji usmjerava ponašanje i doživljaje u interaktivnom okviru društva te ono znanje koje se dobija kroz generacije i ponavljajućim društvenim praksama i inicijaciji“ (1995: 126). Kulturnom sjećanju su suprotstavljeni pojmovi komunikativnog ili svakodnevnog sjećanja i povijesti kao znanosti. Autori se u eseju fokusiraju na prvu distinkciju, dok o međuodnosu između povijesti i kulturnog sjećanja napominju jedino da povijesti kao znanosti nedostaju obilježja sjećanja koja se odnose na vlastitu sliku o sebi određene zajednice (ibid.), što je konceptualno blisko načinu na koji distinkciju između povijesti i sjećanja prikazuje i povjesničar Pierre Nora u svome djelu *Lieux de Memoire* (2006).

Komunikativno sjećanje u ovom kontekstu odnosi se na oblike kolektivnog sjećanja koji se baziraju na svakodnevnoj komunikaciji, koje je Maurice Halbwachs svrstavao pod pojam kolektivnog sjećanja. Glavne odlike takvih oblika sjećanja su visoki stupanj nespecializacije, reciprocitet uloga, tematska nestabilnost, neorganizacija te najvažnije, ograničeni vremenski horizont. Bez temporalne fiksiranosti koja odlikuje kulturno sjećanje, raspon komunikativnog sjećanja se ne proteže više od 3 generacije, odnosno 80-100 godina u prošlost (Assmann, Czaplicka 1995.: 127).

Linija između komunikativnog, odnosno društvenog sjećanja i političkog ili kulturnog sjećanja nije uvijek u potpunosti jasno vidljiva i definirana. Za analizu u kontekstu ovog diplomskog rada ključan je proces promjene između međugeneracijskih i transgeneracijskih, odnosno kratkoročnih i dugoročnih oblika sjećanja, kako ih naziva Alaida Assmann (2015: 76), što zapravo označuje prijelaz sa otjelovljenog, implicitnog, heterogenog i nejasnog sjećanja koje se gradi odozgo nagore, prema eksplicitnom, homogenom i institucionaliziranom sjećanju koje se stvara odozgo nadolje. Kao glavne načine vršenja te transformacije Alaida Assmann ističe uključivanje događaja u mobilizirajuće narative koji su emotivno nabijeni, korištenje mjesta i spomenika kao materijalne i opipljive ostatke prošlosti, korištenje verbalnih i vizualnih znakova kao pomoći sjećanju te korištenje obreda obilježavanja u svrhu ponovne reaktivacije i osnaživanja kolektivnog sjećanja (ibid.: 78). Ovi su se načini transformacije sjećanja tijekom analize monografija i ostale građe koristili u svrhu identifikacije takvih procesa u Hajdukovoj povijesti te posljedično i kao dodatan alat pri pronalaženju i definiranju samih figura sjećanja.

Za razliku od Halbwachsa, koji smatra da se odnos između zajednice i sjećanja gubi u procesu kristalizacije komunikativnog sjećanja u kulturne oblike poput tekstova, spomenika ili obreda, Jan Assmann tvrdi da upravo takvi kulturni oblici i znanje koje je u njima sadržano zajednici omogućuju "konkretizaciju identiteta". Taj se pojam odnosi na znanje na kojemu određena zajednica temelji vlastite osjećaje samosvijesti i jedinstvenosti, te stoga putem njega reproducira vlastiti identitet putem formacijskih i normativnih impulsa. Ta je struktura sjećanja ono što diferencira objektiviziranu kulturu i povijest kao znanost (Assmann, Czaplicka 1995: 127-128). Događaje, simbole, osobe, mjesta i drugi pojmovi koji imaju svoje mjesto u sjećanju određene grupe Jan Assmann naziva figurama sjećanja, a kao značajke ključne za njihovo definiranje i formaciju izdvaja vezanost uz vrijeme i prostor, konkretnu vezanost za grupu i mogućnost rekonstrukcije kao autonomni postupak (Assmann 2006: 53-54). Upravo sam se tim kriterijima vodio tijekom analize građe pri i identifikaciji figura sjećanja u ovome istraživanju.

Vežanost figura sjećanja za vrijeme i prostor važna je zbog "kristalizacije" kolektivnog sjećanja. Putem temporalne "kristalizacije" sjećanja omogućava se periodična reaktivacija i jačanje kolektivnog sjećanja praksama poput komemoracija ili sličnih obreda. Prostorna "kristalizacija" označava „potrebu pamćenja za mjestima“, odnosno konsolidaciju sjećanja određene društvene grupe u specifičnom prostoru, čime se sjećanje i identitetska simbolika te grupe smještaju u taj prostor (ibid.: 54).

Kao što vežanost figura sjećanja za vrijeme i prostor označuje prostornu i vremensku konkretizaciju, tako vežanost uz grupu označuje identitetsku konkretizaciju. Točnije, to znači da su figure sjećanja, kao i samo sjećanje sadržano u njima, vežane uz specifičan kolektiv koji je nositelj tog sjećanja. Posljedično, to se sjećanje ne može svojevrijedno prenositi na druge individue ili druge grupe. Figure sjećanja u svojoj simbolici i vrijednostima prenose i značajke i vrijednosti grupe kojoj pripadaju (ibid.: 55).

Konačno, mogućnost rekonstrukcije sjećanja u kontekstu definiranja figura sjećanja označuje nemogućnost savršene replikacije ili rekonstrukcije prošlosti. Nijedna grupa kroz nijedan medij, metodu ili praksu ne može savršeno očuvati vlastitu prošlost, već ju može samo rekonstruirati, na što utječe relacijski okvir te grupe u specifičnom trenutku rekonstrukcije. Kroz promjene relacijskog okvira grupe, mijenja se i njen pogled na prošlost, a time i njena rekonstrukcija (ibid.: 56-57).

Eric Hobsbawm uvodi i termin "izumljenih tradicija", koje on definira kao ritualne ili simboličke prakse koje djeluju s ciljem propagiranja određenih vrijednosti ili normi ponašanja putem vlastitog ponavljanja. Takve prakse također teže uspostavljanju uglavnom umjetnog kontinuiteta i veze s prošlošću. Izumljene tradicije mogu se stvarati uspostavom novih ritualnih ili simboličkih praksi, ali i evolucijom starih tradicija kojima je izmijenjen društveni kontekst. Do "izuma" tradicija najčešće dolazi u situacijama nakon velikih promjena u društvu tijekom kratkog vremenskog perioda, poput revolucija (Hobsbawm 2006: 139-142). U kontekstu ovog diplomskog rada, Hobsbawmov koncept izumljenih tradicija posebice je važan kod analize prikaza klupske povijesti i promjena simboličkog konteksta specifičnih figura sjećanja nakon velikih društvenih promjena, konkretno neposredno nakon Drugog svjetskog rata, te nakon Domovinskog rata. U objema instancama došlo je do korjenitih promjena društvenog konteksta u kojem je djelovao klub, što je uvjetovalo stvaranje novih simboličkih praksi i izmjena tradicija i narativa.

U slučaju velikih zajednica koje spaja društveno sjećanje, poput nacionalnih ili religijskih zajednica, pojedinačni članovi zajednice ne moraju biti u interakciji ili znati jedno za drugo, ali svejedno imaju internalizirani osjećaj pripadnosti i zajedništva. Benedict Anderson je takve zajednice nazvao "zamišljenim zajednicama" i razradio pojam na primjeru nacije, koju definira kao „zamišljenu političku zajednicu, i to zamišljenu kao istovremeno inherentno ograničenu i suverenu“ (Anderson 1990: 17).

U kontekstu antropologije sporta na europskoj i svjetskoj razini, društveno sjećanje je aktualizirano zbog specifičnog potencijala sporta da se određena utakmica, natjecanje, sportski uspjeh ili sličan događaj instantno promatra u povijesnom kontekstu i potencijalno pretvori u povijesni događaj sa svojim mjestom u kolektivnom društvenom sjećanju. Kao što naglašava Markus Stauff:

„Serijska organizacija standardiziranih (i time usporedivih) natjecateljskih događaja sportu omogućuje kontinuirano deklariranje i pamćenje povijesnih trenutaka. Sport proizvodi beskrajn niz događaja koji potencijalno mogu postati povijesni; istovremeno, svi sportovi organiziraju ('svoje') sjećanje na takav sistematski način da tvrdnja o historicitetu može biti učinjena sa dobrim razlozima.“ (Stauff 2019: 10, prev. autorski).

Moderna statistika i konstantno održavanje sportskih događaja, najčešće u godišnjim ili četverogodišnjim ciklusima, u suštini prošlim izdanjima tih sportskih manifestacija daju funkciju sličnu mjestima sjećanja u teorijskom okviru Pierrea Nore: ciklička priroda sportskih natjecanja potiče prisjećanje simboličkih elemenata prošlih instanci istog natjecanja, specifičnih utakmica ili uspjeha određenih momčadi ili pojedinačnih sportaša, dok dostupnost velikog broja numerički organiziranih povijesnih činjenica i statistika o prošlim natjecanjima i utakmicama omogućavaju kontekstualiziranje i pridavanje simbolike modernim sportskim događajima. Ta se funkcija sportskih događanja može povezati i sa procesom održavanja i prenošenja slika prošlosti u društvenom sjećanju kod Paula Connertona (2004: 9).

Veoma dobar primjer moderne analize nogometa kroz teorijske odrednice antropologije društvenog sjećanja je zbornik *European Football and Collective Memory* (2015). Tekstovi objavljeni u tom zborniku obrađuju temu nogometa u kontekstu društvenog sjećanja kroz pozicioniranje nogometa kao potencijalno važne karike u kulturnom aspektu stvaranja supranacionalnog, paneuropskog identiteta. Nogomet se čini podoban toj svrsi zbog svoje

univerzalnosti u europskim državama, dio je svakodnevnog života velikog broja Europljana, a istovremeno daje mogućnost izražavanja konfiguracija značenja na jednostavne i praktične načine (Pyta 2015: 4). U tu svrhu autori analiziraju prošlost nogometa na europskom kontinentu koristeći teorijske postavke antropologije društvenog sjećanja u pokušaju izdvajanja figura i mjesta sjećanja (primjerice, George Best, stadion Wembley kao poprište legendarnih utakmica, turnir Kupa prvaka općenito i specifično njegovo finale 18. svibnja 1960. u Glasgouu). Upravo taj aspekt uloge nogometa i nogometnih natjecanja u svrhu stvaranja kolektivnih supranacionalnih identiteta bit će korišten prilikom analize instrumentalizacije nogometa, a samim time i Hajduka, od strane jugoslavenske politike, osobito kod analize značenja Kupa maršala Tita.

5. Društveno sjećanje u SFRJ i jugoslavenskom nogometu

Kako bi se razumjele društvene silnice koje su utjecale na oblikovanje Hajdukovog identiteta u periodu od 1940. do 1991. godine, potrebno je osvrnuti se na mjesto društvenog sjećanja na Drugi svjetski rat u konstrukciji nacionalnog identiteta SFRJ, ulogu koju je sport imao u tom procesu konstrukcije te obrat u tumačenju povijesti do kojeg je došlo 1980-ih godina, a koji se intenzivirao neposredno nakon raspada Jugoslavije ranih 1990-ih.

Paul Connerton (2004: 11) je napomenuo kako „svi počeci sadržavaju element sjećanja“, kao i da je to „osobito slučaj kada jedna društvena grupa poduzima usklađen napor da započne potpuno novi početak“. Novi je socijalistički režim nakon 1945. godine svoj legitimitet gradio na pobjedi u Drugom svjetskom ratu. Kolektivno društveno iskustvo rata je postalo ključna identitetska točka iz koje je vlast nove države gradila osjećaje zajedništva i solidarnosti. Vlast SFRJ se prema vlastitoj nacionalnoj povijesti odnosila tako da je održavala sjećanja i uspomene na ratni period i herojstvo partizanskog pokreta i jugoslavenskog naroda. Ono što je bilo jedinstveno partizanskom pokretu u Jugoslaviji u odnosu na druge socijalističke i komunističke režime osnovane nakon Drugog svjetskog rata bila je činjenica da su jugoslavenski partizani samostalno oslobodili veliki dio teritorija jugoslavenske države. Također, u poslijeratnom razdoblju došlo je do dubljeg raskola na relaciji Tito – Staljin, a posljedica toga raskola bilo je odmicanje Jugoslavije iz sovjetske sfere utjecaja i konačna formacija Pokreta nesvrstanih, u kojem je Jugoslavija bila jedna od članova osnivača. Nepripadanje ni istočnom ni zapadnom bloku i raskol sa Staljinom koji je prethodio Pokretu nesvrstanih, jedinstveni oblik samoupravljačkog socijalizma, narodnooslobodilačka borba, socijalistička revolucija i državni

slogan "bratstvo i jedinstvo" mogu se istaknuti kao ideološki kameni temeljci i najveći izvori legitimiteta socijalističkog režima u SFRJ i Josipa Broza Tita kao vođe tog režima (Sundhaussen 2006: 243-248).

U sklopu federativnog državnog uređenja SFRJ je dopuštala i identifikaciju sa određenom federativnom republikom, ali isključivo ako je ta identifikacija uklopljena u širi kontekst pripadnosti jugoslavenskoj naciji. Stoga možemo reći da su u Jugoslaviji supostojala 2 oblika nacionalne identifikacije: sa specifičnom federativnom republikom i s jugoslavenskom državom (Volčić 2007: 23). Ti su identiteti jačani i kroz sport, koji je bio jedan od osnovnih sredstava mobilizacije ljudi te širenja i manifestiranja socijalističke ideologije (Rohdewald 2011: 389). Važnost sporta za partizanski pokret vidljiv je i u organizaciji "Partizanskih Olimpijskih igara" 1942. u Foči te reorganizaciji sporta nakon oslobođenja zemlje. Ta je reorganizacija rezultirala nizom promjena koje su provedene do kraja 1945., rezultat kojih je bilo ukidanje brojnih predratnih sportskih klubova, formiranje novih fiskulturnih društava i osnivanje novih klubova s režimskom podrškom. S tom novom strukturom, sport je u Jugoslaviji imao dvojaku ulogu u pogledu politika moći: iznutra je imao ulogu jačanja jugoslavenskog identiteta, dok je prema van korišten u svrhu promocije i kao diplomatski alat u međunarodnoj sportskoj sferi (Brentin, Zec 2019: 717-719).

Nogometni su klubovi bili osobito pogodni za tu svrhu. Već za vrijeme Kraljevine Jugoslavije u sklopu radničkog pokreta osnivani su klubovi koji su djelovali kao okupljališta socijalista i komunista, poput splitskog Anarha, koji danas djeluje pod nazivom Radnički nogometni klub Split. U SFRJ, kao i u drugim socijalističkim zemljama u drugoj polovici 20. stoljeća, klubovi su često djelovali pod utjecajem različitih društvenih skupina i političkih institucija te su shodno tome i ispoljavali vlastiti identitet. Primjerice, Crvenom zvezdom je rukovodilo srpsko političko vodstvo pa je stoga djelovala kao primarno srpski i beogradski klub. Po jednakom principu, Dinamom, kao najvećim klubom Zagreba i kontinentalne Hrvatske upravljali su većinom čelni zagrebački političari. Partizan je osnovan kao klub Jugoslavenske Narodne Armije nakon što su Hajdukovi čelnici odbili preseljenje kluba iz Splita u Beograd pa je shodno tome naglasak bio na jugoslavenstvu i etničkom heterogenošću igračkog sastava. Konačno, Hajduk je u SFRJ djelovao kao klub naglašene partizanske tradicije i, poput Partizana, jugoslavenskog identiteta, ali je paralelno predstavljao dalmatinski regionalni identitet (Lalić 2018: 130-131). Identifikacija Hajduka sa panjugoslavenskim identitetom i partizanskim pokretom je zasigurno potaknula i dugotrajnu popularnost Hajduka

u cijeloj Jugoslaviji i prisutnost Hajdukovih simpatizera u svim bivšim saveznim republikama čak i nakon raspada federativne države.

6. Odnos politike i nogometa u Hrvatskoj tijekom 1990-ih godina

Sport općenito, a osobito nogomet, bio je polje od posebnog interesa za političko vodstvo novostvorene hrvatske države tijekom 1990-ih godina. Prve godine Hrvatske bile su obilježene temeljitom revalorizacijom političkih, povijesnih i drugih identiteta, pri čemu je kod formiranja novih identiteta i simbola naglasak bio na opoziciji između Hrvatske, koja je prikazivana kao simbol pacifizma i slobodoljublja, te Jugoslavije i Srbije, koje su karakterizirane kao agresivne i ekspanzionistički nastrojene (Brentin 2013a: 1000-1001). Takvu dihotomiju prilikom definiranja identiteta određene grupe Jan Assmann i John Czaplicka (1995: 130) nazivaju „identifikacijskom determinacijom u pozitivnom ("mi smo ovo") ili negativnom ("ovo je naša suprotnost") smislu“, te ona kao svrhu ima konkretizaciju identiteta grupe. Nogomet je shvaćan kao potencijalno sredstvo identitetske i simboličke unifikacije na nacionalnoj razini, odnosno kao sredstvo stvaranja nove "zamišljene zajednice" (Anderson 1990: 17-18). Sportski su uspjesi stoga u javnosti prikazivani s izraženim nacionalnim predznakom (Pezo 2010: 146). Na čelu s predsjednikom Franjom Tuđmanom, politički državni vrh na sport je gledao kao na društveni prostor unutar kojeg je bila omogućena konstrukcija i legitimacija identiteta odozgo prema dolje. U sportskim organizacijama u tu se svrhu vodila državna, a ustvari stranačka politika u svrhu promocije Hrvatske kroz sport. Pri tim su pokušajima diktiranja identiteta korištene metode najčešće bile autokratske i represivne naravi te su se često prelijevale u verbalne sukobe navijačkih grupa sa političkim vlastima ili fizičke sukobe sa policijom i izgrede na stadionima.

Jedna od najvećih takvih točaka prijepora sa posebnom simboličkom važnosti bilo je promjena imena zagrebačkog Dinama, koji je u prvu sezonu hrvatskog prvenstva 1991. ušao pod imenom NK HAŠK Građanski, a u periodu između 1993. i 2000. godine nosio je naziv NK Croatia Zagreb. Glavni zagovornik odstupanja od imena Dinamo i njegove simbolike iz doba socijalizma bio je upravo predsjednik Tuđman. Klub je tako ponovno preimenovan u Dinamo tek nakon njegove smrti, usprkos dugogodišnjim protestima navijačkih grupa. Sukob nije uključivao samo Dinamove navijače, već se raširio i na veliki broj drugih navijačkih skupina diljem Hrvatske. Razlog tome bilo je autoritarno i represivno ponašanje policije, kao i zapaljive izjave usmjerene prema navijačima od strane političke vrhuške HDZ-a, poput Antuna Vrdoljaka, koji je tada vršio funkciju prvog predsjednika Hrvatskog olimpijskog odbora. On je

22. veljače 1992., nakon nereda na utakmici HAŠK Građanski – Hajduk, za Slobodnu Dalmaciju izjavio da bi svi navijači „trebali biti na fronti“, da će do mira na tribinama doći „kada ih budu pune "marice" i kad im poplave bubrezi“, te izrazio zbunjenost kako „netko tko pjeva „Evo zore, evo dana“ hoće komunističko ime kluba.“, i konačno zaključio da „tko hoće Dinamo, neka ide u partizane, ja želim Građanski.“ (Lalić 2018: 173-174).

Priroda međudnosa hrvatskih političkih struktura i nogometa nakon Domovinskog rata može se lakonski opisati citatom Georgea Orwella „Nogomet je rat bez pucanja.“ Ta je rečenica toliko prikladan sažetak tadašnje instrumentalizacije nogometa u političke svrhe da se nerijetko pripisuje upravo Franji Tuđmanu (Brentin 2013b). Hrvatski je sport od strane hrvatskog političkog vrha promatran kao jedan od ključnih alata gradnje novog hrvatskog nacionalnog identiteta, ali i u vanjskoj politici i diplomaciji, gdje je također bio važan prenositelj političkih i simboličkih poruka, osobito nakon Daytonskih sporazuma 1995. godine. Sportske ličnosti naglašavale su čast predstavljanja Hrvatske na međunarodnim sportskim natjecanjima pri čemu se na nastupe u reprezentaciji gledalo kao na nešto "više od sporta" (ibid.). Nogomet je u tom kontekstu imao posebno mjesto kao uvjerljivo najpopularniji sport u Hrvatskoj, čemu su pomogli i klupski i reprezentativni uspjesi tijekom 1990-ih godina, poput nastupa Hajduka u četvrtfinalu Lige prvaka u sezoni 1994./1995. i osobito nastupa reprezentacije na Svjetskom prvenstvu 1998. godine, kada su hrvatski nogometaši osvojili brončanu medalju.

Proces snažnog identitetskog obrata prema nacionalističkoj simbolici u hrvatskom sportu započeo je prije 1990-ih godina, o čemu će više biti riječi u poglavlju koje se bavi Hajdukovom australskom turnejom i posljednjom finalnom utakmicom Kupa Jugoslavije. Hrvatski državni vrh 1990-ih godina bio je vrlo svjestan simboličke snage sporta pa ju je iskoristio u svrhu konstrukcije nacionalnog identiteta tada novostvorene hrvatske države. Kao što je ranije napomenuto, nakon 1991. godine oblikovanje i definiranje pojma "hrvatstva" vršilo se u striktnoj opoziciji u odnosu na pojmove "srpstva" ili "jugoslavenstva" (ibid.). Ta je identitetska dihotomija utjecala i na prikaze Hajdukove prošlosti u analiziranoj građi u djelima koja su objavljena nakon 1990-ih godina.

7. Pregled povijesti Hajduka

Nakon što je u prethodnim poglavljima predstavljen širi međudnos politike i nogometa u vremenskom periodu kojeg obuhvaća ovaj diplomski rad, ovo je poglavlje sačinjeno od kraćeg pregleda Hajdukove povijesti. Razlog uključivanja ovog povijesnog pregleda u diplomski rad

jest dodavanje konteksta u obliku mjesta u povijesti koje zauzimaju klupske figure sjećanja na kojima se temelji daljnja analiza.

Priča o Hajduku započinje krajem 1910. godine. Tijekom studiranja u Pragu, četvorica splitskih studenata, Fabijan Kaliterna, Vjekoslav Ivanišević, Lucijan Stella i Ivan Šakić, donijeli su odluku o osnivanju novog sportskog kluba prilikom povratka u Dalmaciju. Studentima su u Splitu također asistirali i splitski sportaš i graditelj Vladimir Šore te profesor Josip Barač, koji je, prema legendi, klubu i nadjenao ime „Hajduk“.

Kao datum osnutka kluba uzima se 13. veljače 1911. godine, kada je carsko namjesništvo u Zadru odobrilo klupska pravila, čime je Hrvatski nogometni klub Hajduk Split i službeno krenuo sa radom. Hajduk je inicijalno igrao isključivo prijateljske utakmice zbog odbijanja djelovanja kluba pod ingerencijom nogometnih struktura Austro-Ugarske Monarhije. Razlog odbijanja sudjelovanja bio je odnos vlasti prema Hajduku koji je smatran okupljalištem nacionalistički, prohrvatski ili projugoslavenski nastrojenih pojedinaca i skupina.

Nakon prvog raspuštanja kluba uzrokovanog Prvim svjetskim ratom Hajduk je počeo nastupati u ligaškim natjecanjima novostvorene jugoslavenske države. Prvo službeno natjecanje u kojemu je nastupila momčad Hajduka bilo je prvenstvo Splitskog nogometnog podsaveza 1920. godine (Gizdić 2011: 441). U međuratnom razdoblju najveći su rezultatski uspjesi bili osvajanje Jugoslavenskog prvenstva 1927. i 1929. godine i osvajanje titule prvaka Banovine Hrvatske u sezoni 1940./1941., kada je naslov osiguran u posljednjem kolu protiv gradskog rivala RNK Split (ibid.: 38).

Nedugo nakon osvajanja naslova prvaka Banovine Hrvatske ratni sukobi ponovno uzrokuju suspenziju rada kluba. Talijanska je vojska okupirala Split 14. travnja 1941. pa je Hajduk nedugo nakon toga, sredinom srpnja iste godine, ponovno raspušten, između ostalih i na inicijativu jednog od svojih osnivača, Fabijana Kaliterne (ibid.: 39). Taj je zastoje u funkcioniranju kluba trajao gotovo pune tri godine, tijekom kojih se velik broj igrača i ostalih članova kluba pridružio partizanskom pokretu, usprkos pritisku okupatorskih talijanskih i ustaških vlasti čiji je cilj bio pridruživanje kluba talijanskoj Serie A, odnosno Ligi NDH.

Krajem 1943. u Vrhovnom štabu partizanske vojske pojavila se ideja o obnovi Hajduka. Ta je odluka službeno donesena 9. travnja 1944., a djelovanje kluba je iznova pokrenuto 7. svibnja 1944. na otoku Visu, nakon što je velik broj predratnih igrača okupljen iz partizanskih jedinica i okupiranog teritorija te transferiran iz Splita. Nanovo obnovljeni klub je ubrzo potom odvezen u oslobođeni talijanski teritorij, gdje je krenuo na turneju tijekom koje je odigrao niz utakmica

s nogometnim momčadima savezničkih vojnih jedinica. Na utakmicama tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, zaključno s 23. listopadom 1945., momčad Hajduka je nastupala u funkciji nogometne momčadi Narodnooslobodilačkog pokreta te je shodno tome nastupala pod nazivima HŠK Hajduk NOVJ (Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije) od rujna 1944. do ožujka 1945. i Hajduk JA (Jugoslavenska armija) od ožujka do listopada 1945. (ibid.: 46). Osim imena, izmijenjen je i grb kluba, u čijem je središtu nakon 1945. postavljena petokraka crvena zvijezda, umjesto dotadašnje šahovnice. Vrhunac inicijalne turneje bile su dvije utakmice protiv Reprzentacije britanske armije: prva je utakmica odigrana 13. lipnja 1944. u Bariju pred 50 000 gledatelja, a završila e porazom Hajduka 7:2 od momčadi koja je sadržavala 7 prijeratnih britanskih reprezentativaca. Uzvrat je odigran u Splitu 26. prosinca, nedugo nakon što je grad oslobođen, kada je pred 8 000 ljudi Hajduk pobijedio 1:0. Hajdukova ratna turneja trajala je od 7. svibnja 1944. do 23. listopada 1945., tijekom koje je klub odigrao 113 utakmica u 7 država na 3 kontinenta. Za svoje je djelovanje na polju sporta i politike tijekom Drugoga svjetskog rata Hajduk je dobio brojna priznanja, među kojima i Orden bratstva i jedinstva i Orden zasluga za narod, kao i diplomu kojom ga je budući francuski predsjednik Charles de Gaulle proglasio Počasnom momčadi Slobodne Francuske (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 44).

Nakon završetka ratnih zbivanja Hajduk je preoblikovan u fiskulturno društvo, a je osvojio i prvenstvo Federalne države Hrvatske 1945. Godinu nakon osigurao je i svoje sudjelovanje u inauguralnoj sezoni Savezne lige Federativne Narodne Republike Jugoslavije. U tom je natjecanju Hajduk završio na 4. mjestu, iza ostala 3 kluba s kojom je tvorio takozvanu "veliku četvorku" jugoslavenskog nogometa: Partizana, Dinama i Crvene zvezde. Na prvu od svojih 7 titula državnog prvaka Hajduk je morao čekati do 1950. godine, dok je svoj prvi od 9 trofeja pobjednika Kupa maršala Tita osvojio tek 1967. godine. Prvih 10 poslijeratnih godina nerijetko se smatra prvim zlatnim dobom kluba: između 1946. i 1955. osvojena su tri naslova prvaka, a za klub su nastupali neki od najboljih igrača u klupskoj, ali i hrvatskoj i jugoslavenskoj povijesti, poput Frane Matošića, Bernarda Vukasa i Vladimira Beare.

Nakon perioda uspjeha uslijedila je rezultatska kriza kasnih 1950-ih i 1960-ih godina, tijekom koje se klub nerijetko borio za opstanak u prvoj ligi do posljednjeg kola. Godina 1965. predstavljala je vrhunac te krize. Osim što se borio za opstanak u prvoj ligi na nogometnom terenu, klub se našao i u središtu "afere Planinić", nazvanu po vrataru Željezničara, koji je priznao da je u sezoni 1963./1964. njegov klub prodao i namjestio utakmice s Hajdukom i Trešnjevkom. Tri su kluba uključena u aferu strogo kažnjena od strane Disciplinskog suda FSJ pa je i Hajduk je izbačen u drugu ligu. Međutim, kazne klubovima ubrzo su smanjene na

oduzimanje bodova u sljedećoj sezoni i Hajduk je ostao jedini jugoslavenski klub koji je svaku sezonu nastupao u prvoj ligi kako Kraljevine Jugoslavije, tako i SFRJ (Lalić 2018: 137).

Krajem 1960-ih u klub dolazi Tomislav Ivić, inicijalno kao trener omladinske momčadi, a u sezoni 1970./1971. osvojen je naslov nakon 16 godina čekanja, čime započinje rezultatski najuspješniji period u klupskoj povijesti. Sezoni nakon Ivić je postavljen na funkciju privremenog trenera prve momčadi i osvaja trofej Kupa Jugoslavije. Stalnim trenerom prvog tima postaje početkom sezone 1973./1974., a već u prvoj punoj sezoni osvaja dvostruku krunu, prvenstvo i kup, te sljedeće sezone Hajduk postaje prva momčad u SFRJ koja je dvostruku krunu uspjela i obraniti sljedeće sezone. 1975./1976. osvojen je Kup, ali je prvenstvo u posljednjem kolu ispred Hajduka osvojio Partizan u sumnjivim okolnostima. Hajduk je u sezoni 1976./1977. osvojio i rekordni 5. put zaredom, a titula je osvojena još i u sezoni 1978./1979.

1980-te započele su preseljenjem na novi stadion na Poljudu, koji je bio i poprište utakmice protiv Crvene zvezde 4. svibnja 1980. godine, tijekom koje je obznanjena smrt jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita. Tijekom 1980-ih najbolji rezultat u prvenstvu bilo je 2. mjesto u sezoni 1982./1983., ali je osvojen Kup u sezonama 1983./1984. i 1986./1987. Općenito je stanje u jugoslavenskom nogometu obilježeno sve većim sumnjama u regularnost natjecanja te rastućim navijačkim, nacionalistički obojenim i politički potaknutim nasiljem koje je zrcalilo bujajuće tenzije između saveznih republika SFRJ (Čolović 1997: 339, Mills 2019: 186). Najveći incident na poljudskom stadionu tijekom 1980-ih dogodio se 5. studenoga 1987. na uzvratnoj utakmici osmine finala Kupa pobjednika kupova protiv Olympiquea iz Marseillea, kada je na tribinama bačen suzavac, a u metežu koji je uslijedio ozlijeđeno je 20-ak navijača. Hajduk je za taj incident kažnjen s 2 godine neigranja u europskim natjecanjima (Lalić 2018: 168, Gizdić 2011: 111).

Početak 1990-ih, točnije u svibnju 1990., dolazi do vizualne, ali i simboličke promjene na grbu Hajduka, nakon što su igrači samoinicijativno, predvođeni kapetanom Igorom Štimcem, maknuli klupski grb sa petokrakom zvijezdom sa svoga dresa i ostale odjeće tijekom turneje u Australiji. Nedugo nakon povratka u Split i službeno je napušten grb koji je klub koristio od 1945. godine u korist grba sa hrvatskom šahovnicom u svome središtu, koji je korišten od 1911. do 1941. (Mills 2019: 230-234). Posljednji naslov pobjednika jugoslavenskog Kupa osvojen je 8. svibnja 1991., u periodu rastućih napetosti i nasilja koje će kulminirati Domovinskim ratom. U finalu odigranom u Beogradu, rezultatom 1:0 poražena je momčad Crvene zvezde koja je

nedugo nakon toga postala prvi i do sada jedini pobjednik Kupa prvaka (današnja Liga prvaka) s prostora bivše Jugoslavije. Tako je trofej Kupa maršala Tita završio u Hajduku, ali nije bio izložen, već je sakrivan čak 16 godina. Inicijalno se to činilo zbog opasnosti od granatiranja stadiona iz obližnje vojne luke Lora i potencijalnih zahtjeva iz Fudbalskog saveza Jugoslavije za povratkom pehara, a kasnije i zbog bojazni da bi trofej mogao završiti u stečajnoj masi kluba uslijed loše financijske situacije u Hajduku. Trofej je konačno izložen u trofejnoj vitrini 2008. godine. 1990./1991. bila je posljednja sezona u kojoj je Hajduk sudjelovao u natjecanjima u sklopu Jugoslavije i njenog nogometnog saveza, s obzirom na to da se nedugo nakon proglašavanja nezavisnosti Hrvatske i njenog međunarodnog priznanja organizira i prvo nogometno prvenstvo, u čijoj je prvoj utakmici 29. veljače 1992. godine Hajduk pobijedio Istru s 3:1. Hajduk je osvojio prvo hrvatsko prvenstvo i Superkup, dok je sljedeće sezone, 1992./1993., uz Superkup osvojeno i 2. izdanje hrvatskog kupa. Do kraja 1990-ih Hajduk je triput osvojio državno prvenstvo i Kup, Superkup je osvojio u 4 navrata, dok mu je najbolji rezultat u europskim natjecanjima bilo igranje četvrtfinala Lige prvaka u sezoni 1994./1995., kada ga je u 2 utakmice s ukupnim rezultatom 3:0 izbacio budući prvak Ajax (<https://hajduk.hr/klub/uspjesi>).

Prvo desetljeće 21. stoljeća Hajduk je započeo osvajanjem titule prvaka u sezoni 2000./2001., ali je ono u konačnici bilo ponajviše obilježeno rastućim financijskim problemima. Naslovi prvaka osvojeni su još u sezonama 2003./2004. i 2004./2005., dok je kup osvojen u sezonama 2002./2003. i 2009./2010. Prijespomenuti financijski problemi rezultirali su preoblikovanjem kluba u sportsko dioničko društvo u procesu koji je započeo 8. kolovoza 2008. godine (ibid.).

2010-te su bile period rezultatske krize kluba, uzevši da je od trofeja osvojen tek jedan Kup u sezoni 2013./2014.. Potrebno je naglasiti i promjene u vlasničkoj strukturi kluba, gdje se pored grada Splita kao najveći dioničar kluba profilirala udruga Naš Hajduk, osnovana od strane Kluba navijača Torcida, koja u trenutku pisanja rada posjeduje 30,12% dionica kluba.

Nakon najdužeg perioda bez osvojenog trofeja još od 1960-ih godina u sezoni 2021./2022. ponovno je osvojen hrvatski Kup (<https://hajduk.hr/klub/uspjesi>).

7. Djelovanje Hajduka u Kraljevini Jugoslaviji (1940. – 1941.)

Temporalni opseg ovog rada obuhvaća i period neposredno prije suspenzije rada kluba tijekom okupacije Splita. Ovaj vremenski period obuhvaćen je primarno kako bi se direktno mogle analizirati promjene u identitetu kluba prije zastoja u njegovom djelovanju prilikom uključivanja Jugoslavije u Drugi svjetski rat te u narodnooslobodilačkom pokretu i socijalističkoj Jugoslaviji tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata.

Identitetski se obrat dogodio se s obzirom na to da je Hajduk u međuratnom periodu definitivno bio brojčano najpopularniji i rezultatski najuspješniji nogometni klub u Splitu i Dalmaciji. U vlastitim je osnivačkim smjernicama isticao element progresivizma i komunalizma („junaštvo, čojstvo, drugarstvo, ljubav za slobodom, prkos moćnome, zaštita slabome“), ali nije bio klub komunista, anarhista i drugih lijevo orijentiranih gradskih radikala. Umjesto Hajduka, to je bio Anarh. Anarh je osnovan nedugo nakon Hajduka, 16. travnja 1912. godine. Više puta je njegov rad obustavljan od različitih vlasti koje su ga smatrale politički nepodobnim, a u jednome slučaju, neposredno nakon kraja Prvog svjetskog rata, ta je obustava bila direktan rezultat nereda i nasilja na utakmici sa "građanski orijentiranim Hajdukom" (Lalić 2018.: 117).

Hajduku je stoga u periodu neposredno nakon obnove i u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata bila potrebna ideološka legitimacija vlastite podobnosti u okviru novog političkog sistema. Dragan Markovina je na primjerima sportskih klubova i medija poput Slobodne Dalmacije tijekom SFRJ prepoznao snažne primjere onog što Eric Hobsbawm naziva „starim korištenjem tradicije koje se prilagodilo novim uvjetima“ (2012: 69), odnosno "izumljenim tradicijama". Pritom se misli na prilagođavanje starih institucija novouspostavljenim uvjetima putem pozivanja na prošlost, pri čemu se stvara određeni oblik kontinuiteta djelovanja institucija, ali su institucije transformirane u neki potpuno novi oblik (ibid.). To je posebice vidljivo u najranijoj od odabranih monografija, *Pola stoljeća Hajduka*, koja je izdana za 50. godišnjicu osnutka kluba, 1961. godine. Komparirajući nju sa kasnijim monografijama, pri opisivanju djelovanja kluba u periodu od 1935. do 1941. godine očit je naglasak na legitimaciji predratnog političkog djelovanja kluba. Primjerice, u toj je monografiji najviše i najdetaljnije spomenuto djelovanje komunista unutar kluba u međuratnom periodu, posebice od 1935. godine, s vrhuncem 1937., kada su Ivo Senjanović i Ivica Kukoč s još jednim, neimenovanim članom formirali grupu SKOJ-a, kojoj su se ubrzo priključili brojni juniorski igrači pa tako do 1940. „(...) gotovo nije bilo omladinaca u klubu ili oko njega koji

nije bio zahvaćen posredno ili neposredno skojevskim radom.“ (Žulj 1961: 127). Jedina druga monografija u kojoj se spominje aktiv SKOJ-a unutar Hajdukovih struktura u međuratnom razdoblju jest *Hajduk 1911-1981.*, gdje se to djelovanje stavlja u paralelu s radom aktiva Saveza komunista unutar kluba ranih 1970-ih godina (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 96-97). U skladu sa Hobsbawmovim pojmom izumljenih tradicija, ti su prikazi djelovanja grupacija naklonjenih komunističkom pokretu unutar Hajduka u međuratnom periodu, kao što je prethodno napomenuto, još jedan od načina simboličkog rekodiranja kluba. Sama činjenica da je djelovanje komunističkog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji bilo zabranjeno zakonom od 1920. godine ukazuje na to da su aktivnosti SKOJ-a unutar Hajduka po svojoj prirodi bile tajne i prikrivene, dok se u monografiji *Pola stoljeća Hajduka* pokušavaju uključiti u dominantni narativ o radu kluba i time dodatno legitimirati njegovo postojanje u poslijeratnom periodu.

Također, vidljive su razlike kod opisa sezona koje su neposredno prethodile stanci u funkcioniranju kluba uzrokovane talijanskom okupacijom Splita (1939./1940. i 1940./1941.) između ranijih monografija i *100 godina Hajduka*. Glavni događaj koji se opisuje u *100 godina Hajduka* jest formiranje odvojenih nogometnih saveza i liga unutar Kraljevine Jugoslavije. Tako su se posljednje dvije prijeratne godine unutar Jugoslavije igrale dvije lige u organizaciji triju nogometnih saveza: slovenskog, hrvatskog i srpskog. Tek su se tri najbolje plasirane momčadi iz svake od tih liga međusobno natjecale za ligašku titulu. U *100 godina Hajduka* prisutan je duži opis osnivačke skupštine Hrvatske športske sloge i Jugoslavenskog nacionalnog saveza koje su bile ključne za odluku o osnivanju odvojenih nogometnih saveza i liga, a naglašava se uloga Hajdukovog predstavnika Ive Šuste u čitavom procesu. Također, veći se prostor daje rezultatima Hajduka u prvenstvu Banovine Hrvatske u sezoni 1940./1941. (Gizdić 2011: 36-39) S druge strane, monografije objavljene za vrijeme Jugoslavije samo osnivanje nogometnih saveza i reorganizaciju natjecanja spominju tek u jednoj rečenici, dok se veći primat daje igračkom umirovljenju Lea Lemešića, u tom trenutku najboljeg strijelca u klupskoj povijesti (Smoje, Rudolf 1961: 48, Smoje 1971: 72-73, Eterović, Reić, Vukašin 1981: 34-35).

Razlike u prikazima situacija u klubu i jugoslavenskom nogometu u periodu neposredno prije Drugoga svjetskog rata lišene su većih figura sjećanja, ali se svejednako uklapaju u dinamiku koja je vidljiva i u prikazima drugih epizoda iz klupske povijesti koje su analizirane u sljedećim poglavljima. U starijim se monografijama tek sporedno napominje veliko restrukturiranje čitavog jugoslavenskog nogometnog saveza i lige u kojoj se Hajduk natjecao. S druge strane, u *100 godina Hajduka* upravo je opisu tog procesa dan velik prostor. Oba se

opisa djelovanja Hajduka ranih 1940-ih uklapaju u šire trendove dvaju prethodno opisanih identitetskih obrata u klupskoj povijesti: opis iz *Pola stoljeća Hajduka* služi u svrhu naglašavanja neprekinutog djelovanja komunista u Hajduku u vrijeme dok je Komunistička partija Jugoslavije i dalje bila zakonom zabranjena, dok je u prikazu iz *100 godina Hajduka* prisutna dihotomija gradnje hrvatskog identiteta u opoziciji s jugoslavenskim. Oba prikaza se na svoje načine uklapaju u koncept izumljenih tradicija Erica Hobsbawma, pošto se u oba slučaja teži prema naglašavanju određenog selektiranog kontinuiteta s prošlošću.

8. Prikazi obnove Hajduka u monografijama

Ceremonija obnove kluba 7. svibnja 1944. stoji kao događaj od monumentalne važnosti u povijesti kluba, ne samo kao ponovni početak sportskog rada, već i kao prekretnica između dvije ere kluba. Shodno tome, u svim obrađenim monografijama posvećen je prostor opisivanju ceremonije kojom je klub reaktiviran. Taj je događaj očekivano nabijen simbolikom i identitetskim značenjem, ali tu simboliku različite monografije iz različitih doba interpretiraju i prezentiraju na radikalno drugačije načine.

U najstarijoj odabranoj monografiji, *Pola stoljeća Hajduka*, pri opisivanju ceremonije obnove kluba naglasak je stavljen na dva glavna elementa: političku podobnost i naglašavanje kontinuiteta. Neposredno prije prikaza ceremonije (Smoje, Rudolf 1961: 49), pri opisu odbijanja ponude talijanskih vlasti da Hajduk zaigra u talijanskom ligaškom natjecanju, ističe se da je tim postupkom „(...) odlučeno da Hajduk ostane zauvijek – jugoslavenski.“ Prije same ceremonije, spominje se dobitak suglasnosti Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije prije samog čina obnove (ibid.). U potpunosti se prenosi *Pozdrav Splitu* sa početka skupštine, u kojemu igrači i djelatnici odaju počast žrtvama koje je pretrpio grad Split i zavjetuju se na sudjelovanje u NOB-u vođeni Nacionalnim komitetom i Josipom Brozom Titom (ibid.: 49-50). Kontinuitet djelovanja i politička podobnost također su izraženi i u opisu sastava prve izabrane uprave obnovljenog Hajduka, gdje se naglašava da su nju sačinjavali predratni funkcioneri i djelatnici kluba, ali i istaknute političke figure (ibid.). Nešto kraći, ali strukturom jednak opis – naglasak suglasnosti Centralnog komiteta, cijeli tekst *Pozdrava Splitu*, pregled sastava nove Hajdukove uprave – prisutan je i u *Hajdučkoj legendi* (Smoje 1971: 77-78). U toj se, inače opsegom najkraćoj od analiziranih monografija, uopće ne spominju detalji ceremonije poput otpjevanih ili odsviranih himni i inicijalnog punog naziva pod kojim je Hajduk obnovljen. Dok se odsvirane himne poimence ne spominju ni u *Hajduku*

1911-1981, izdvaja se *Pozdrav Splitu* kao „potvrda patriotskog opredjeljenja Hajduka“ te prisutnost brojnih predstavnika raznih političkih i vojnih organizacija poput ZAVNOH-a, Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, partizanskih jedinica i dr. Također je naglašeno da je Hajduk na skupštini dobio „(...) svoje novo ali i neobično časno ime „Hajduk“ tim NOVJ i POJ“ (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 39).

Razlog posebnog naglašavanja opisa ceremonije jest njezina očita uloga legitimacije identiteta i položaja Hajduka kao momčadi NOVJ, ali također i činjenično nepodudaranje između prethodno izloženih opisa u monografijama objavljenima za vrijeme SFRJ i opisa iz *100 godina Hajduka*. Razlike između *100 godina Hajduka* i prethodnih monografija su značajne jer su izmijenjeni ili izostavljeni detalji ključni za predstavljanje slike identiteta obnovljenog kluba. U *100 godina Hajduka Pozdrav Splitu* se također uokviruje kao „potvrda domoljubnog opredjeljenja Hajduka“, ali specifično upućena „voljenom, ali u tome trenutku porobljenom rodnom gradu.“. Najveća promjena u odnosu na prethodne monografije jesu tvrdnje da je obnavljajuća skupština započela pjevanjem *Lijepa naša*, kao i da je klub inicijalno obnovljen pod imenom Hrvatski športski klub Hajduk Split (Gizdić 2011: 40-43). Također, nedostaju ranije spomenuti opisi dobivene suglasnosti za obnovu rada kluba od strane Centralnog komiteta, kao i prisustvo predstavnika prethodno spomenutih organizacija, koji su prisutni u ranijim monografijama.

U tim se različitim prikazima ceremonije obnove Hajduka može vidjeti promjena u prezentaciji i interpretaciji figure sjećanja putem različite selekcije u procesu konstrukcije povijesnog narativa vezanog uz važan, ali ideološki liminalan događaj u klupskoj povijesti, koji je inicijalno iskorišten za iskazivanje i verifikaciju tada novog Hajdukovog socijalističkog karaktera, dok je nakon hrvatske neovisnosti korišten za naglašavanje hrvatskog identiteta kluba. Tako prikaz ceremonije obnove Hajduka u najrecentnijoj monografiji u svojoj suprotnosti naspram starijih opisa služi kao način relativizacije slike socijalističkog identiteta Hajduka u tome povijesnom trenutku. Specifične promjene i činjenična nepodudaranja do kojih je došlo između ranijih monografija i *100 godina Hajduka* mogu se objasniti kroz koncept identitetske konkretizacije figura sjećanja, kako ga naziva Jan Assmann (2006: 55-57). Nakon promjene specifičnog kolektiva koji je u relaciji s obnavljajućom skupštinom Hajduka kao figurom sjećanja, kao i relacijskog okvira te grupe, promijenila se i simbolika te figure sjećanja, a time i sama rekonstrukcija figure sjećanja, koja nikada ne može biti savršena replikacija prošlosti. U ovom specifičnom slučaju, relacijski okvir i kolektiv koji je nositelj sjećanja na

obnovu Hajduka se promijenio uslijed hrvatskog osamostaljenja i raspada SFRJ, što se reflektira u najrecentnijoj rekonstrukciji obnove kluba.

Same komemorativne prakse pokazuju da se simbolička važnost čina obnove kluba održala i nakon raspada SFRJ i tijekom djelovanja kluba u Republici Hrvatskoj. Stoga se otok Vis i dalje može promatrati kao fizičko mjesto sjećanja i figura sjećanja u sklopu klupske povijesti, iako uz izmijenjenu simboliku. Kao primjeri komemoracije Hajduka u Hrvatskoj se iz analizirane građe, osim prethodno opisanog prikaza obnove u monografiji *100 godina Hajduka*, mogu izdvojiti i pregled povijesti Hajduka na službenim web stranicama kluba (hajduk.hr), kao i članci objavljeni na internetskim stranicama kluba prilikom obilježavanja godišnjica obnove na Visu. Takvi su članci dostupni za ceremonije obilježavanja 65., 70. i 75. godišnjice obnove Hajduka. Od tih je jubileja potrebno posebno istaknuti 70. godišnjicu zbog dva specifična aspekta ceremonije, na koje se može gledati kao na vektore klupskog sjećanja: prikazivanje filma *Hajdukov ratni trofej* i objavljivanje teksta *Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije*.

Tijekom te ceremonije prikazan je dokumentarni film *Hajdukov ratni trofej* u kojemu se analizira drugi period snažne politizacije hrvatskog nogometa i promjena u klupskom identitetu Hajduka, period ranih 1990-ih godina. Taj dokumentarni film stoga nije direktno povezan sa obljetnicom koja je komemorirana, ali ukazuje na aspekte sjećanja i simboliku koja je selektirana i putem koje se konstruira dominantan povijesni narativ, a time i društveno sjećanje na sam početak djelovanja kluba tijekom Drugoga svjetskog rata u 21. stoljeću. O samom *Hajdukovom ratnom trofeju* više će riječi biti prilikom analiziranja Kupa Jugoslavije i Kupa maršala Tita kao trofeja.

U sklopu obilježavanja 70. godišnjice obnove Hajduka od strane kluba objavljen je tekst *Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije*, autora Roberta Kučića. Djelo ukratko opisuje kontekst u kojemu je obustavljeno djelovanje kluba, inicijaciju i provođenje akcije okupljanja Hajdukovih igrača na Visu, svečanost na kojoj je klub obnovljen i djelovanje kluba do 13. lipnja 1945. odnosno do povratka Hajdukovih igrača u Split s interkontinentalne turneje održane tijekom Drugog svjetskog rata. Dok činjenično u tekstu nema mnogo podataka koji se ne mogu pronaći u opisima tih istih događaja u analiziranim monografijama, ono što je specifično jest način prezentacije povijesno-političkog konteksta tih događaja. Točnije, pri opisu spomenutih događaja priznaje se politički aspekt obnove Hajduka i njegovog djelovanja do 1945. godine, ali nigdje se eksplicitno ne spominje socijalistička obojenost tog političkog

aspekta. Primjerice, spominje se djelovanje Hajdukovih igrača i djelatnika u redovima partizana i u Narodnooslobodilačkom pokretu, ali nigdje se poimence ne spominje politički pokret ili državna tvorevina u sklopu koje su djelovali tijekom svoje interkontinentalne turneje. Kvantitativno gledajući, termin "Jugoslavija" u tekstu se spominje triput, jednom referirajući se na geografsko područje (Kučić 2014: 5), jednom prilikom spomena monarhističke vlade u egzilu u Engleskoj (ibid.: 24), a jedini put kada se spominje "nova Jugoslavija" je prilikom citiranja govora Janka Rodina, posljednjeg prijeratnog predsjednika Hajduka, u sklopu opisa obnavljajuće skupštine Hajduka 7. svibnja 1944. Umjesto toga, široko je korišten termin "Domovina", koji je mnogo manje specifičan, primjerice: „Sportska mladost slobodarskog Splita masovno se odazvala pozivu Domovine i stupila u redove NOB-e“ (ibid.: 5). Isti termin mnogo češće koristi se kao sinonim za hrvatsku državu u kontekstu ratnih sukoba 1990-ih godina odnosno Domovinskog rata.

Budući da je momčad Hajduka neposredno nakon obnove rada kluba funkcionirala u sklopu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, proslave obljetnica obnove kluba su oduvijek sadržavale vojni aspekt u svojoj simbolici. Primjerice, u sklopu ceremonije kojim se obilježila 30. godišnjica obnove kluba 7. rujna 1974. godine, vijenac posvećen palim mornarima spušten je u more, a u Visu i Komiži su buketi položeni na grobove palih boraca (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 102).

Nakon raspada SFRJ, kada se položaj Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u društvenom sjećanju korjenito promijenio, vojni element u komemoracijama obnove Hajduka nije nestao, već je drastično izmijenjen. Posvete palim članovima partizanskog pokreta tijekom svečanosti zamijenjene su sudjelovanjem hrvatskih oružanih snaga. Primjerice, u sklopu obilježavanja 70. godišnjice obnove kluba održan je koncert orkestra Hrvatske ratne mornarice (<https://hajduk.hr/vijest/od-srijede-na-visu-obiljezavanje-70--godisnjice-obnove-hajduka/4628>). Pet godina ranije, prilikom obilježavanja 65. godišnjice, momčad sastavljena od članova Hrvatske vojske i legendi Hajduka odigrala je utakmicu protiv vojne reprezentacije Velike Britanije i Sjeverne Irske. Ista momčad britanske vojske tri dana kasnije na Poljudu je odigrala i prijateljsku utakmicu protiv Hajduka (<https://hajduk.hr/vijest/clanak/268>). Te komemorativne utakmice izborom protivnika direktno asociraju na dva legendarna susreta između Hajduka i reprezentacije britanske vojske koje su bile vrhunac Hajdukove ratne turneje.

Izloženi primjeri prikaza obnove kluba u monografijama i komemoracija godišnjica obnove na otoku Visu pokazuju da se na tu figuru sjećanja i dalje gleda kao važan aspekt klupske

povijesti, ali i da je njena simbolika značajno izmijenjena. Nakon što je raspadom Jugoslavije nestao i relacijski okvir u kojem je obnova kluba sagledavana kao figura sjećanja, izmjena njenog prikaza i simbolike prati šire trendove promjene statusa socijalističkog nasljeđa. U tekstualnim prikazima objavljenima nakon 1990-ih godina socijalistička simbolika, koja je naglašena u ranijim monografijama, gotovo je u potpunosti odbačena u korist slika koje su u većem skladu sa dominantnom modernim identitetom kluba, u kojem dominira identifikacija s Dalmacijom i Hrvatskom. Jednak je trend primjetan i kod prikaza komemoracija obnove kluba, u kojima su primjetni odjeci ranijih elemenata komemoracija, poput sudjelovanja vojske, ali koje su izgubili svaki raniji simbolički element i identitetsku odrednicu koje su ih vezivale uz socijalističku jugoslavensku državu ili partizanski pokret prije nje. Otok Vis kao figura sjećanja na obnovu kluba i njegovo djelovanje u kontekstu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije tako su u potpunosti prebrisani. Sjećanje na sam čin obnove kluba i djelatnike kluba koji su tu obnovu i omogućili i se dalje održava, iako je kontekst u kojem je došlo do tog čina u potpunosti minimaliziran. Originalni simbolizam su tako zamijenile komemorativne prakse koje obnovu kluba stavljaju u suvremeniji kontekst samostalne hrvatske države.

9. Djelovanje Hajduka tijekom Drugoga svjetskog rata

Za simboliku i identitet Hajduka u gotovo cijelom vremenskom periodu obuhvaćenom ovim diplomskim radom vjerojatno nema važnijeg i simbolikom nabijenijeg perioda od Drugoga svjetskog rata. Klub je sudjelovanjem svojih članova u Narodnooslobodilačkoj borbi, uključivanjem socijalističke simbolike u klupski identitet, poput crvene petokrake u klupskom grbu, te nastupanjem *de facto* u funkciji reprezentacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) ne samo omogućio sebi opstanak nakon Drugoga svjetskog rata, kada su brojni klubovi nepodobnih ideološko-političkih konotacija ugašeni od strane novih vlasti, već i odredio sebe kao jedan od najvećih sportskih simbola i institucija novostvorene jugoslavenske države. Kao što naglašava i Dražen Lalić (2018: 148), u periodima od 1950. do 1970. u doba SFRJ te 1990-te godine, neposredno nakon osamostaljenja Hrvatske, instrumentalizacija sporta u svrhe političke propagande bila je osobito raširena i korištena. Hajduk je, kao i nogomet, pa i sport općenito, tako nakon Drugoga svjetskog rata postao jedan od alata kojima se gradio novi, jugoslavenski i socijalistički supranacionalni identitet.

U ovome poglavlju analiziraju se prikazi djelovanja Hajduka u periodu od obnove djelovanja kluba 7. svibnja 1944. do kraja mediteranske turneje, 23. listopada 1945. godine,

nedugo nakon prestanka ratnih sukoba. Tema djelovanja kluba tijekom Drugog svjetskog rata odvojena je u zasebno poglavlje zato što su tom periodu postavljene temeljne identitetske odrednice na kojem se gradio čitav klupski poslijeratni identitet, koji se održao do perioda koji je neposredno prethodio raspadu jugoslavenske države. U svoj se analiziranoj građi kao ključna figura sjećanja ističe Hajdukova ratna turneja.

U tom trenutku Hajduk je za partizanski pokret, koji je kasnije prerastao u novu jugoslavensku državu vršio funkciju sličnu onoj koju je 1990-ih godina za novostvorenu Hrvatsku vršila njena nogometna reprezentacija. U svim se monografijama naglašava ne samo sportska, već i politička priroda turneje koja je uslijedila nakon obnove rada kluba. U monografijama objavljenima za vrijeme SFRJ naglašavaju se aspekti poput "uzornog ponašanja" od strane igrača i "prihvaćanje hajdukovaca" od strane osoblja savezničkih vojski, prvo izvođenje himne *Hej, Slaveni* u inozemstvu i vijorenje nove jugoslavenske zastave (ibid.: 40, Smoje 1971: 81) te način na koji je Hajduk „(...) širio istinu o borbi naroda Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ i druga Tita“ (Alfirević 1961: 8). Ti su naglašeni aspekti Hajdukova djelovanja tijekom turneje u skladu s ranije spomenutim glavnim funkcijama koje je sport imao kao alat socijalističkog režima u Jugoslaviji: interno osnaživanje jugoslavenskog identiteta, ali i diplomatska promocija Jugoslavije u internacionalnoj sportskoj sferi (Brentin, Zec 2019: 719). Također, to je bilo i vrijeme kada je i Hajduk kao klub gradio svoj identitet uslijed promjene društvene paradigme i cijelog političkog i simboličkog poretka. U prvome slučaju je ispunjenjem svoje propagandne uloge tijekom Drugoga svjetskog rata osigurao svoje mjesto u državotvornom mitu SFRJ i osigurao svoj simbolički kapital sve do zaokreta u političkoj retorici, rasta nacionalizma i posljedičnog nestanka Jugoslavije kao države.

Narodnooslobodilačka borba, socijalistička revolucija i državni slogan "bratstvo i jedinstvo" mogu se istaknuti među temeljima društvenog sjećanja i izvora legitimiteta socijalističkog režima u SFRJ. Hajduk je prihvaćanjem svoje uloge *de facto* reprezentacije NOVJ na ratnoj turneji osigurao da ga neće snaći sudbina brojnih prijeratnih jugoslavenskih klubova. Ta bi sudbina značila gašenje kluba i formiranje novog, ideološki prikladnog kluba u kojem bi bilo mjesta samo za politički podobne bivše funkcionere i igrače Hajduka.

Umjesto toga, Hajduk je osigurao svoj opstanak svojim približavanjem novoj ideološkoj paradigmi, aktivno sudjelujući u konstrukciji te nove paradigme i identiteta. Sam temelj tog sudjelovanja činila je ratna turneja. U najstarijoj analiziranoj monografiji, *Pola stoljeća Hajduka*, djelovanje Hajduka tijekom Drugoga svjetskog rata spominje se već u samome

uvodu, te se odmah postavlja u tadašnji politički kontekst. Tadašnji predsjednik Petar Alfirević piše kako su članovi kluba, „(...) odazivajući se pozivu Komunističke partije stupaju u narodnooslobodilačku borbu, u čijem okrilju se na oslobođenom Visu obnavlja Hajduk kao tim NOVJ, a kasnije JA“ (1961: 7-8).

Što se tiče šireg opisa turneje, najveći je naglasak stavljen na utakmicu protiv reprezentacije vojske Velike Britanije, odigranoj u Bariju 23. rujna 1944. godine. Prilikom opisa te utakmice u svim analiziranim monografijama izdanima tijekom postojanja SFRJ naglašena je jugoslavenska simbolika koja je okruživala tu utakmicu, poput skandiranja Jugoslaviji intonacije himne *Hej, Slaveni*, dizanje jugoslavenske zastave s petokrakom zvijezdom na jarbolu stadiona u Bariju i činjenice da je Hajduk nastupao pod imenom Hajduk NOVJ (Smoje, Rudolf 1961: 52, Smoje 1971: 81, Eterović, Reić, Vukašin 1981: 40). Takvo isticanje simbola Jugoslavije ukazuje na to da je ta utakmica u trenutku odigravanja za sudionike imala reprezentativni karakter. To potvrđuje i sam član te ratne Hajdukove momčadi, Jozo Matošić, koji u *Hajduku 1911-1981* ističe način na koji su igrači gledali na sudjelovanje u toj utakmici, ali i cijeloj ratnoj turneji:

„Mi smo tada predstavljali reprezentaciju Jugoslavije, naše, Titove Jugoslavije, i svima nam je ostala neispunjena želja da nam se taj nastup prizna kao reprezentativna utakmica. To je zapravo bila prva utakmica reprezentacije Jugoslavije, a ne ona odigrana 9. svibnja 1946. godine u Pragu protiv Čehoslovačke.“ (Matošić 1981: 151)

Upravo taj citat iskazuje do koje razine je Hajduk bio integriran u jugoslavensku simboliku neposredno nakon njegove obnove. Kroz navode iz monografija objavljenih u SFRJ vidljivo je da su sam čin obnove kluba i turneja po Sredozemlju koja je uslijedila neposredno nakon zadržali svoj simbolički naboj tijekom sljedećih desetljeća. Ta se simbolika nanovo aktualizirala i komemorirala kako kroz monografije, tako i kroz svečanosti održavane na godišnjice osnutka i obnove kluba (13. veljače i 7. svibnja). Svečanosti kojima su se obilježavale desetogodišnjice osnutka kluba (1951., 1961. i 1971.) sponzorirao je sam Josip Broz Tito (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 134-139), dok se otok Vis održao kao figura sjećanja kroz prethodno opisane proslave obnove kluba. Terminologijom Benedicta Andersona, Hajduk je u trenutku formacije socijalističke Jugoslavije kao "zamišljene zajednice" poslužio kao jedna od identitetskih točaka oko koje se moglo stvarati osjećaj društvenog zajedništva.

Iz perioda od raspada SFRJ do danas Hajdukova se ratna turneja spominje u 3 odabrana izvora: monografiji *100 godina Hajduka*, tekstu *Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije*, autora Roberta Kučića, koji je objavljen u sklopu obilježavanja 70. godišnjice obnove kluba te u sklopu pregleda klupske povijesti na službenim stranicama kluba. Od simbola jugoslavenske države i političkog aspekta Hajdukovu turneje u *100 godina Hajduka*, spominje se jedino nazivlje pod kojim je Hajduk igrao tijekom turneje. Posebno se naglašavaju dvije utakmice protiv reprezentacije Britanske vojske, u Bariju 23. rujna 1944. te u uzvratu u netom oslobođenom Splitu 26. prosinca 1944., u kojima su igrači nastupali kao momčad Jugoslavenske narodnooslobodilačke vojske (Yugoslav National Liberation Army), te priznanja koja je klub dobio za svoje uspjehe, „kako sportske tako i političke“ (Gizdić 2011: 43-46).

U šturom pregledu povijesti kluba na Hajdukovim službenim stranicama, koji je baziran na materijalu iz knjiga Jurice Gizdića *Hajduk u službenim natjecanjima*, *100 godina Hajduka* te *Hajdukovi predsjednici i Hajdukovi treneri*, obnova rada kluba se uopće ne spominje dok je cijela ratna turneja svedena na tek dvije utakmice:

„Nastupi kao momčad NOVJ od kojih se posebno izdvaja utakmica protiv sastava britanske armije u Bariju kojoj je prisustvovalo više od 40.000 gledatelja čime je ta utakmica zabilježena kao najposjećeniji sportski događaj tijekom ratnih godina. (...) Godine 1945. general Charles de Gaulle proglašava Hajduka počasnom momčadi slobodne Francuske i taj im se orden uručuje za vrijeme nastupa u Libanonu.“
(<https://hajduk.hr/povijest>)

Iako je u pitanju iznimno kratki pregled klupske povijesti, pažnji ne može izbjeći činjenica da krucijalan čin poput obnove rada kluba nakon višegodišnje stanke nije niti spomenut, dok je turneja koja je uslijedila posvećen minimalan prostor. U sekciji povijesnog pregleda posvećenoj periodu od 1941. do 1950. godine, primat se daje sportskim rezultatima poput individualnih postignuća Frane Matošića, osvajanja prvenstva Banovine Hrvatske 1941. i Federalne Države Hrvatske 1945. Pregled završava s 1950. godinom, kada je klub osvojio jugoslavensko prvenstvo bez poraza. Iz te je sezone dodatno istaknut derbi protiv Crvene zvezde u pretposljednem kolu prvenstva. Navedena je utakmica istaknuta kao važna iz 2 razloga: pobjedom protiv rivala je osigurana prva titula prvaka nakon Drugoga svjetskog rata,

a dan prije utakmice, 28. listopada, obilježava se i danas kao rođendan navijačke skupine Torcida.

Kao što je spomenuto kod izlaganja opisa ceremonije obnove kluba, u tekstu Roberta Kučića opis utakmice u Bariju je također gotovo u potpunosti lišen simbolike koja se naglašavala u monografijama objavljenim za vrijeme SFRJ. Tek su spomenuti ranjenici, vojnici i bolničko osoblje na tribinama, dok je naglasak je stavljen na sastave samih momčadi i naglašavanje jačine njihovog kadra, osobito kod opisivanja britanskih nogometaša (Kučić 2014: 20-22).

U sva tri navedena primjera iz razdoblja Republike Hrvatske može se primijetiti trend relativizacije političkog aspekta Hajdukovog djelovanja tijekom Drugoga svjetskog rata. Prilikom opisivanja ratne turneje, kao i utakmice u Bariju kao njenog najekspoziranijeg i najslavnijeg trenutka, očit je izostanak simboličkih elemenata koji su u monografijama objavljenima za vrijeme SFRJ bili u prvome planu. Općenito se ratna turneja u formalnom sjećanju održala tek kao fusnota u povijesnim pregledima kluba, lišena gotovo svake simbolike koju je imala u prethodnim prikazima, u kojima je momčad Hajduka predstavljena kao *de facto* reprezentacija NOVJ-a, a sama turneja kao čin legitimacije partizanskog pokreta u očima internacionalne zajednice.

10. Kup maršala Tita i Hajdukova australska turneja 1990.

Kao što sam napomenuo u poglavlju u kojem se pobliže definira metodologija korištena tijekom pisanja ovog diplomskog rada, njegova su poglavlja strukturirana i podijeljena prema glavnim kodovima koji su korišteni tijekom analize. U ovome su poglavlju Kup maršala Tita i posljednja utakmica odigrana u sklopu tog natjecanja zajedno grupirani zbog prethodno spomenutog aspekta intertekstualnosti analize diskursa. Točnije, prava važnost načina na koji je posljednja utakmica Kupa Jugoslavije predstavljena u *100 godina Hajduka* i *Hajdukovom ratnom trofeju* može se spoznati jedino ako se prethodno analizira prikaz tog natjecanja i njegovog trofeja u ranijim monografijama. Hajdukova australska turneja 1990. godine grupirana je u isto poglavlje iz nekoliko razloga. Primarni je razlog dostupnost izvora, odnosno činjenica da se spominje jedino u izvorima u kojima se spominje i posljednja utakmica Kupa Jugoslavije, s obzirom na to da su svi ostali korišteni izvori objavljeni daleko ranije. Drugi je razlog kako temporalna, tako i simbolička bliskost australske turneje i posljednjeg finala Kupa. Momčad Hajduka tijekom oba su događaja činili većinom isti pojedinci, a kao jedna od ključnih figura u oba navrata ističe se tadašnji kapetan Hajduka, Igor Štimac. Upravo je on i jedan od

glavnih govornika prilikom opisa događaja koji su se zbili tijekom i neposredno nakon turneje po Australiji. Iz tih sam razloga odlučio ove dvije teme grupirati zajedno i obraditi ih u jednom poglavlju.

Kada piše o ulozi nogometa u konstrukciji nadnacionalnog, paneuropskog identiteta autor Wolfram Pyta naglašava podobnost kup formata natjecanja, poput Kupa prvaka kao preteče današnje Lige prvaka, zbog njegove otvorenosti koja omogućava sudjelovanje i natjecanje ne samo najbogatijim ili najvećim klubovima, već i manjim momčadima koje se nalaze na ekonomskoj ili političkoj periferiji (Pyta 2015: 10-11). Ako se uzme u obzir otvorenost natjecanja, jednak se princip može primijeniti na Kup Jugoslavije, također znan i kao Kup maršala Tita, nacionalno kup natjecanje SFRJ.

Kod razmatranja sportskih natjecanja u kontekstu društvenog sjećanja jedna od najvažnijih osobina koju je potrebno izdvojiti jest njihova ciklička priroda. Kako bi se društveno sjećanje održalo, nužna je prisutnost komemoracijske prakse odnosno konstantnog prisjećanja i rekonstrukcije sjećanja kako bi se simbolika tog sjećanja revitalizirala u sadašnjosti. Sportska natjecanja svojim kontinuiranim iteracijama imaju urođenu mogućnost vršenja upravo te funkcije cikličkog prisjećanja, kao što za društveno sjećanje na razini nacionalne države imaju komemoracije prilikom blagdana i godišnjica važnih događaja iz državne povijesti, poput 14. srpnja u Francuskoj. Ponavljanje instanci istog natjecanja u istom formatu tako omogućava reprodukciju kako sportske simbolike (stvaranje rivalstava kontinuiranim međusobnim nadmetanjem između natjecatelja), tako i drugih općedruštvenih simbola, ako su oni prisutni u tom natjecanju. O samoj simbolici Kupa Jugoslavije više će riječi biti prilikom analize njegovog trofeja.

Kao što je Kup prvaka bio otvoren klubovima prvacima svih europskih nogometnih liga, tako je i svaki klub u Jugoslaviji, bez obzira na ligašku razinu natjecanja, svake godine mogao sudjelovati u natjecanju za trofej maršala Tita. Pišući o potencijalu da se na moderne verzije nogometnih natjecanja pod jurisdikcijom UEFA-e - Ligu prvaka i Europsko prvenstvo gleda kao na paneuropske figure sjećanja, autor Michael Groll odbacuje tu mogućnost:

„Za UEFA-u ne postoji ključna ideja koja nadilazi okvire nogometa, a koja je neophodna da bi događaj postao mjesto sjećanja. Razlog tome je također i nacionalni fokus medijskog izvještavanja. Na kraju, možemo zaključiti da UEFA Liga prvaka nije paneuropsko mjesto kolektivnog sjećanja. Ne postoji ni [mjesto kolektivnog sjećanja, op. prev.] koje se fokusira na UEFA Europsko prvenstvo, budući da se za to natjecanje

gore navedene ideje jednako primjenjuju. Ali to nije greška – naprotiv. UEFA-ina natjecanja možda sama po sebi nisu mjesta sjećanja, ali su još uvijek institucija svakodnevnih kulture. Oni daju referentni okvir unutar kojeg se mogu stvoriti nacionalna mjesta sjećanja, kao što je ranije opisano. Koja druga europska institucija može to tvrditi?“ (Groll 2015: 81, prev. autorski)

Dakle, prema Grollu najvažniji razlozi tog odbacivanja Lige prvaka i Europskog prvenstva kao figura sjećanja su nedostatak "ključne ideje" koja nadilazi nogomet, i koja je ključna za uspostavljanje mjesta sjećanja te manjak unificiranog i jednakog medijskog izvještavanja na nadnacionalnoj, europskoj razini. Iako ih ne prepoznaje kao figure sjećanja, Groll naglašava veliki utjecaj paneuropskih nogometnih natjecanja kao "institucija svakodnevnih kulture" koje mogu potencijalno tvoriti okvir za stvaranje mjesta sjećanja, ali i na nacionalnoj, a ne samo paneuropskoj razini (ibid.). Ako kroz istu prizmu i upravo na nacionalnoj razini promatramo natjecanje poput Kupa Jugoslavije, u analiziranim monografijama mogu se izdvojiti dva elementa koji se mogu promatrati kao figure sjećanja: sam trofej Kupa te posljednja utakmica odigrana u sklopu natjecanja, finale između Hajduka i Crvene zvezde 8. svibnja 1991. Kao što je vidljivo u daljnjoj razradi, u oba slučaja prisutne su i "ključne ideje" koje prema Grollovoj analizi nedostaju Ligi prvaka i Europskom prvenstvu – podjednako medijsko praćenje na nacionalnoj razini te prisutnost "ključne ideje", koja nadilazi samu nogometnu igru. U slučaju Kupa Jugoslavije, ta je ključna ideja sadržana u integrativnoj simbolici samog natjecanja, te u specifičnom simbolici trofeja koji se uručivao pobjedniku natjecanja, o čemu će riječi biti u narednim odlomcima. Kod posljednje utakmice Kupa Jugoslavije, ta se ključna ideja nalazi u načinu na koji Hajdukova pobjeda usred Beograda kontekstualizirana u sklopu rastućih etničkih tenzija u Jugoslaviji, odcjepljenju Hrvatske i ratnim sukobima koji su uslijedili. Stoga se kroz ta dva elementa može promatrati i paradigmatička promjena politike sjećanja u jugoslavenskom, a kasnije i hrvatskom nogometu u periodu krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina.

Kup Jugoslavije prvi puta je održan 1947., a posljednji 1991. godine, kada je Hajduk osvojio posljednje izdanje natjecanja pobjedom protiv Crvene zvezde. Pobjednik natjecanja bio je nagrađivan srebrnim trofejom kojeg je u tu svrhu donirao sam Josip Broz Tito, dodatno pojačavajući simboličku vrijednost natjecanja. Pobjedniku kupa trofej nije dodjeljivao Tito, već drugi pripadnici jugoslavenske političke elite. Sam trofej se u kontekstu društvenog

sjećanja može promatrati kao dio prethodno spomenutog jugoslavenskog "kulta ratnih heroja" na čelu s Titom kao temeljnog aspekta novostvorenog državnog identiteta. Ta je simbolička vrijednost imala integrativnu ulogu, s obzirom na to da je njezina svrha bio suživot i unifikacija jugoslavenskih naroda. Uloga Kupa maršala Tita u tom simboličkom narativu bila je možda i najvidljivija prilikom održavanja finala natjecanja 1978. godine u Beogradu. U finalu su se susrele momčadi Rijeke i Trepče iz Kosovske Mitrovice, koje geografski, ali i po pitanju gospodarskog razvoja gotovo nisu mogle biti udaljenije. Simbolika sudjelovanja toliko udaljenih momčadi, iz različitih federativnih republika, koje su se natjecale u unificiranom nacionalnom natjecanju reflektirala se i na prateći program uoči i nakon utakmice, tijekom kojeg se slavilo bratstvo i jedinstvo te sam Tito (Mills 2019: 157-160).

Važan aspekt koji Kup Jugoslavije čini podobnim alatom za propagaciju i reprodukciju društvenog sjećanja jest masovnost i otvorenost takvoga tipa natjecanja. Kao što je napomenuto na početku ovog poglavlja natjecanja kup formata, poput Kupa Jugoslavije, omogućuju sudjelovanje i manjim, niželigaškim klubovima, što posljedično te manje klubove uključuje u spomenuti ciklus sjećanja kako na prethodne iteracije natjecanja, tako i na širu simboliku natjecanja. U kontekstu Kupa Jugoslavije ta se osnovna značajka natjecanja, sudjelovanje momčadi iz svih federativnih republika, također uklapa i u osnovni unifikacijski slogan bratstva i jedinstva poslijeratnog jugoslavenskog društva.

Pri analizi Kupa Jugoslavije kao figure sjećanja, trofej maršala Tita od ključne je važnosti. On predstavlja svu sportsku i političku simboliku ovog natjecanja u materijalnom obliku te stoga ispunjava ulogu fizičkog mjesta za koje je figura sjećanja vezana. Ceremonija dodjele trofeja pobjedniku Kupa nakon finalne utakmice bila je sastavni dio i kulminacija cijelog natjecanja. Ta kombinacija prethodno opisanog cikličkog održavanja natjecanja i simbolike trofeja maršala Tita omogućavaju vezanost figura sjećanja za određeni prostor i vrijeme, što Jan Assmann naglašava kao ključne predispozicije koje omogućavaju kristalizaciju i reaktivaciju sjećanja.

Hajduk je kroz svoju povijest imao specifičan odnos prema Kupu Jugoslavije. Dok osvojeni ligaški trofeji u sezonama 1950., 1952. i 1954./1955. svjedoče o momentalnoj konkurentnosti splitskog kluba u poslijeratnom periodu, uspjehe u prvenstvu nisu pratili i trofeji pobjednika Kupa Jugoslavije. Peهار maršala Tita prvi je puta u klupskoj povijesti osvojen tek u sezoni 1966./1967., nakon izgubljenih finala 1953., 1955. i 1963. godine, uz još 6 nastupa i poraza u polufinalnim utakmicama. Monografija *Pola stoljeća Hajduka* objavljena je tijekom

iščekivanja prvog Hajdukovog trofeja u Kupu Jugoslavije. Simbolička važnost tog trofeja je osobito naglašena – nakon odlomka u kojem se naglašava jugoslavenski identitet Hajduka i raširenost njegove navijačke baze, koja broji „hiljade, stotine hiljada građana u svim krajevima Jugoslavije“ (Smoje, Rudolf 1961: 86), trofej Kupa opisuje se kao „najveći trofej jugoslavenskog sporta“, a njegovo je osvajanje od strane igrača Hajduka „obaveza“ (ibid.: 87). U korištenju takvog jezika jasna je implikacija simboličkog značaja koji bi tada nosilo osvajanje pehara kupa.

S druge strane, nakon godina rezultatskih neuspjeha u Kupu Jugoslavije Hajduk je u tom natjecanju tijekom 1970-ih godina bio uvjerljivo najuspješnija momčad. Trofej maršala Tita je u tom periodu osvojen u 5 uzastopnih sezona, od 1972. do 1977. godine, tijekom kojih je ostvaren niz od čak 27 uzastopnih utakmica bez poraza. Stoga je u kasnijim monografijama i dalje naglašena važnost Kupa kao natjecanja, ali je fokus prebačen s "obaveze" uspjeha u budućnosti na „neponovljivih“ 5 uzastopnih titula (Eterović, Reić, Vukašin 1981: 139). Između toga je kronološki smještena monografija *Hajdučka legenda*, objavljena 1971. godine, neposredno prije početka niza od 5 uzastopnih pobjeda u Kupu Jugoslavije, ali nakon osvajanja prvog trofeja Kupa u sezoni 1966./1967. Simbolika osvojenog trofeja u toj se monografiji naglašava na više mjesta: pri opisivanju poraza od momčadi BSK Beograda u finalu kupa 1955. godine Miljenko Smoje (1971: 114) piše kako je tadašnja momčad Hajduka osvojila 3 prvenstvene titule, ali „silazi s pozornice ne osvojivši samo trofej koji je najviše željela, pehar maršala Tita“, a konačno ispunjenje te želje naglašava se već u naslovu poglavlja u kojem se opisuje trijumf u kupu 1966./1967., koje glasi „Titov pehar konačno je osvojen“.

Kup maršala Tita za vrijeme SFRJ u kontekstu društvenog sjećanja može se promatrati kao još jednu od figura sjećanja kako na samog Josipa Broza Tita, tako i na borbe NOB-a i pobjedu u Drugom svjetskom ratu. Ta se fiksacija na trofej maršala Tita može promatrati kao nastavak prethodno opisane simbolike Hajduka, blisko povezane sa uspjehom socijalističke revolucije i narodnooslobodilačke borbe (Mills 2012: 552), koja je stvorena u godinama tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Također, upravo se iz simboličke važnosti koju je trofej imao tijekom SFRJ kontrastno izvire i njegova važnost kao "Hajdukovog ratnog trofeja" tijekom Domovinskog rata i u Republici Hrvatskoj – da trofej nije imao nikakvu ideološku simboliku za vrijeme Jugoslavije, na njegovo bi se osvajanje od strane Hajduka 1991. godine gledalo kao na isključivo sportski uspjeh.

U monografiji *100 godina Hajduka* izmijenjeni pogled prema natjecanju Kupa Jugoslavije vidljiv je već i prema terminologiji koja se koristi pri referiranju na to natjecanje: dok se u prethodnim monografijama pisalo o frustracijama pri porazima u natjecanjima za "Titov pehar" i veselju nakon konačnog osvajanja "trofeja maršala Tita", u *100 godina Hajduka* koristi se generični naziv "državnog Kupa" ili jednostavno "Kupa", osim u dva slučaja. Nazivi "Kup Jugoslavije" i "trofej maršala Tita" koriste se isključivo pri opisivanju posljednje utakmice toga natjecanja 1991. godine te kod spomena povratka trofeja maršala Tita u vitrine stadiona na Poljudu 2008. godine. Kod kronološkog prikazivanja klupske povijesti u *100 godina Hajduka* uspjesi u Kupu Jugoslavije zadržavaju samo svoju sportsku komponentu, dok je simbolička, politička komponenta potpuno zatumljena i ignorirana, osim kada se pobjeda u posljednjem izdanju Kupa prikazuje u kontekstu ratnih sukoba. Tada, naime, osvajanje trofeja maršala Tita usred Beograda postaje gotovo ekvivalentno ratnom trijumfu.

Takva se promjena u simbolici trofeja Maršala Tita i Kupa Jugoslavije nakon 1991. godine može promatrati kao dio šireg trenda promjene statusa socijalističkog naslijeđa tijekom 1990-ih godina, koji Richard Mills opisuje u članku „Commemorating a Disputed Past: Football Club and Supporters' Group War Memorials in the Former Yugoslavia“ (2012: 557). Do pojave tog trenda je došlo nakon pada socijalističkih i komunističkih režima u Europi krajem 20. st.. Usljed korjenitih društvenih promjena i rasta nacionalističkih ideologija ti su spomenici izgubili simboličku i komemorativnu moć koju su imali u prethodnom periodu te je velik njihov broj uništen, prepušten zaboravu ili prenamijenjen i simbolički preoblikovan. Takve promjene nisu zaobišle ni hrvatski nogomet. Kao što je opisano u prethodnom poglavlju, period kasnih 1980-ih i ranih 1990-ih godina u hrvatskom nogometu obilježio je snažan ideološki zaokret. Nogomet je, kao i sport općenito, instrumentaliziran i korišten za identitetsku homogenizaciju slike Hrvatske kao nacionalne zajednice kod samih hrvatskih državljana i kao diplomatski alat u svrhu jačanja statusa novostvorene hrvatske države u međunarodnoj zajednici.

Na području Jugoslavije mogu se prepoznati dva vala komemoracija vezanih uz nogomet: prvi nakon Drugoga svjetskog rata, a drugi tijekom i nakon Domovinskog rata (ibid.: 540). U tom kontekstu, prikazi utakmice 8. svibnja 1991. godine mogu se promatrati kao rezultat brisanja i prekrajanja simbolike mjesta sjećanja koje je prethodno komemoriralo i štovalo najvećeg socijalističkog heroja. Upravo zbog takve simboličke vrijednosti koju je trofej maršala Tita nosio u funkciji figure sjećanja, njegovo se osvajanje opisuje gotovo kao ratni čin. Takvim militarističkim jezikom koriste se i neki od članova Hajdukove momčadi iz 1991.

godine, poput Slavena Bilića i Igora Štimca, u intervjuima u sklopu dokumentarnog filma *Hajdukov ratni trofej*, nazivajući taj pehar upravo frazom koja je poslužila kao naslov filma.

Na početku dokumentarca postavlja se slika političke i društvene atmosfere koja je vladala u SFRJ krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina. Naglasak je stavljen na navijačke neredе u kontekstu rastuće napetosti i agresivne nacionalističke retorike u jugoslavenskom društvu. Između ostalog, prikazuju se i kadrovi s Hajdukovе utakmice protiv Marseilla, gdje je opći metež na tribinama, na kojima je bio aktiviran i suzavac, bio popraćen antisrpskim parolama i povicima "Hrvatska, Hrvatska, država nezavisna".

U uvodu ka samoj utakmici spominje se i događaj koji je označio i definitivni odmak od socijalističke simbolike koja je obilježila prethodnih 45 godina djelovanja kluba: turneja po Australiji i posljedično micanje petokrake zvijezde s grba kluba. Iako je odluka inicirana od strane igrača i potencirana političkim pritiskom, ona je ultimativno donesena od strane čelnništva kluba. Prisutan je bio pritisak od strane navijača, s obzirom na to da je Torcida i prije tog trenutka uvelike započela korištenje ikonografije s predratnim Hajdukovim grbom u čijem je središtu bila šahovnica. U *Hajdukovom ratnom trofeju*, govoreći o australskoj turneji i odluci o micanju petokrake zvijezde s grba na dresovima kluba, Igor Štimac, tadašnji kapetan momčadi, govori o „snažnom nacionalnom naboju među igračima“, koji su

*„(...) na onoj turneji u Australiji odlučili, a pogotovo ja koji je preuzeo odgovornost tad na sebe skinuti zvijezdu petokraku sa Hajdukovе majice tada i sa onog grba, i dati na taj način i tim činom priliku skupštini da odluči što će biti Hajdukov grb u budućnosti. Pokazali smo da više ne želimo nositi zvijezdu petokraku na svojim prsima.“ (Igor Štimac 2011: *Hajdukov ratni trofej*)*

U dokumentarnom filmu taj se postupak prikazuje kao univerzalno prihvaćena odluka, i to isključivo kroz prizmu tadašnjih igrača. S druge strane, neki od autora poput Richarda Millsa ističu kako ta odluka nije bila pozitivno prihvaćena od svih ljudi vezanih uz klub. Bilo je i onih koji su na micanje petokrake zvijezde iz grba Hajduka gledali kao na pitanje sportske i građanske tradicije. Neki od sudionika te ratne turneje, poput Franje Matošića, taj su čin nazivali i izdajom (Mills 2019: 233-234).

Prilikom opisa australske turneje 1990. godine u *100 godina Hajduka*, poseban se naglasak stavlja na opisivanje političke situacije u trenutku Hajdukovog odlaska na turneju. Iako se i u

ovom prikazu odluka o skidanju petokrake zvijezde s dresova kluba pripisuje tadašnjim igračima, na čelu s Igorom Štimcem i Draženom Mužinićem, ona se također i kontekstualizira u sklopu političkih odluka koje su kao svoj cilj imale micanje socijalističkog obilježja iz javne sfere i uvođenje simbolike prikladne rastućim težnjama za hrvatskim suverenitetom. Tako se u monografiji spominje i savjetovanje s Vladimirom Šeksom, kao i pokušaj razgovora s budućim hrvatskim predsjednikom Franjom Tuđmanom prije čina skidanja grbova sa dresa, kao i naknadnu legitimaciju tog akta od strane tadašnjeg splitskog gradonačelnika Onesina Cvitana. U takvom prikazu čina promjene simbolike kluba u okviru šire političke situacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji, u kojem je izostavljena činjenica da ta odluka nije bila pozitivno prihvaćena od nekih članova kluba, može se jasno vidjeti prethodno opisani obrazac konstrukcije hrvatskog nacionalnog identiteta, odnosno koncepta pozitivne i negativne identifikacijske determinacije (Assmann, Czaplicka 1995: 130). Taj se hrvatski identitet gradio u striktnoj opoziciji s bilo kakvim simbolima srpstva ili jugoslavenstva pa se stoga u kasnijim prikazima i Hajdukovo djelovanje u to doba prezentira u kontekstu te dihotomije.

Kada se uspoređuju prikazi tog identitetskog zaokreta Hajduka tijekom 1990-ih sa opisima obnove kluba i ratne turneje krajem Drugoga svjetskog rata, nemoguće je ne govoriti o paralelama koje daju uvid u načine, ali i svrhu mijenjanja klupskog identiteta. U oba slučaja činovi poput promjene grba kluba predstavljaju zoran primjer izuma tradicije. U oba je slučaja klub prolazio kroz proces temeljite promjene vlastitog identiteta promjenom svoje simbolike. To je osobito jasno 1990. godine, kada se povratkom kluba na grb koji je korišten od osnutka kluba do 1945. godine dočarava dojam kontinuiteta s klupskom simbolikom striktno vezanom uz period prije Drugoga svjetskog rata. Upravo se u tome detalju može pronaći najveća razlika u provedbi dvaju identitetskih zaokreta. Nakon Drugoga svjetskog rata Hajduk je svoj novi imidž i identitet stvarao iz temelja, dok se identitetski zaokret 1990-ih godina temeljio na simbolici koju je klub utjelovljavao od svog osnutka do 1945. godine. Time su postavljeni temelji paradigme kroz koju se promatra klupska povijest od 1990-ih nadalje. S druge strane, kao što je napomenuto ranije u ovom radu, RNK Split odnosno Anarh, bio je splitski klub koji se identitetski ponajviše povezivao sa jugoslavenskim socijalistima i anarhistima u međuratnom periodu.

U *Hajdukovom ratnom trofeju*, nakon dijelova intervjua o turneji po Australiji i promjene grba 1990. godine, predstavlja se i djelovanje kluba neposredno prije finalne utakmice Kupa. Naglašava se politička situacija koja je kulminirala u Borovu 6 dana prije utakmice, 2. svibnja 1991., gdje je život izgubilo 12 pripadnika hrvatske policije. Zbog potencijalne dodatne

eskalacije sukoba Hajdukovo vodstvo je razmišljalo i o otkazivanju odlaska u Beograd, sve dok hrvatski politički vrh nije dao garancije o sigurnosti. Petar Lovrić, tada jedan od čelnika Hajduka, u dokumentarcu je naveo kako je Franjo Tuđman inzistirao da se utakmica odigra „radi Hrvatske“. Ta izjava pokazuje kako je hrvatski klupski nogomet korišten u svrhe jačanja hrvatskog identiteta već početkom 1990-ih. U tom kontekstu može se povući i paralela između naglašene razlike u kvaliteti između momčadi Hajduka i Crvene zvezde – primjerice, Ante Miše i Slaven Bilić ističu kako je Crvena zvezda u toj sezoni osvojila Kup prvaka, dok se Hajduk borio za opstanak – s ratnom simbolikom "malene Hrvatske" koja odolijeva većem agresoru u borbi za vlastitu nezavisnost.

Takvo prekrajanje simbolike socijalističkih mjesta sjećanja vezanih uz sport bio je i ostao učestali fenomen u zemljama bivše Jugoslavije. Veliki broj spomenika, spomen-ploča i sličnih fizičkih komemorativnih simbola podignutih od strane nogometnih klubova i njihovih navijača su uništeni, dok su neki simbolički prenamijenjeni. Jedan od najpoznatijih takvih slučajeva na području Jugoslavije jest slučaj mostarskog Veleža i spomenik palim borcima koji je podignut na stadionu pod Bijelim brijegom. Taj je spomenik prebojan hrvatskom šahovnicom nakon što je Velež izbačen sa stadiona, u koji se potom uselio HŠK Zrinjski, klub povezan s hrvatskom populacijom u Mostaru. Richard Mills u takvim slučajevima prenamjene socijalističkih spomenika (2012: 556-557) vidi naglašavanje čina namjernog zaboravljanja, koji „(...) signalizira ne samo da je nečije sjećanje uništeno, već i da se mora zabilježiti i zapamtiti da zaboravljeni ostaju zaboravljeni“. U tom kontekstu se može promatrati i način na koji je trofej Kupa Jugoslavije predstavljen u *Hajdukovom ratnom trofeju* i u monografiji *100 godina Hajduka* nakon Hajdukove pobjede u posljednjoj utakmici jugoslavenskog kupa.

Članovi Hajdukove momčadi koja je osvojila taj trofej, od trenera Josipa Skoblara do igrača poput Alena Bokšića i Slavena Bilića, napominju važnost i emotivnost te pobjede, uspoređujući ju sa osvajanjem Lige prvaka. Ono što u potpunosti potvrđuje Millsovu tezu o namjernom zaboravljanju, jest izjava Slavena Bilića: „*Taj trofej treba biti čim uđeš u Hajduk, na najvidljivijem mjestu, jer je to nešto najponosnije, može se čak shvatiti kao ratni trofej*“ (Slaven Bilić 2011: *Hajdukov ratni trofej*). I upravo i to inzistiranje na "najvidljivijem mjestu" u klupskoj vitrini iskazuje potrebu ne samo za zaboravom, nego i za „*rekreiranjem pejzaža u sliku svetih pobjedničkih sjećanja*“ (ibid.).

U tom kontekstu, prikazi australske turneje koriste se kako bi se pokazalo kako je impuls koji je doveo do promjene grba, a time i simboličkog identiteta kluba došao od strane igrača,

što je predstavljeno kao čin patriotizma, ali i da je ta odluka bila direktno povezana sa zalaganjem za povratkom simbola hrvatskog identiteta u sklopu državotvornih nastojanja hrvatskog političkog vrha. Također, prikazi osvajanja trofeja Kupa Jugoslavije 1991. godine neraskidivo su povezani sa simbolikom Domovinskog rata. Ove su figure sjećanja stoga kroz opisane revizije uključene u procese stvaranja mobilizirajućih narativa u svrhu ponovne reaktivacije i osnaživanja kolektivnog sjećanja (Assmann 2015: 78) koje nije bilo dio simbolike tih figura u prethodnom periodu. Specifično, promjenom grba evocira se prethodni period između 1911. i 1945. godine, kada je u centru klupskog identiteta također bio hrvatski etnički i nacionalni identitet, dok su prikazi pobjede nad Crvenom zvezdom u finalu kupa izmijenili simboliku trofeja maršala Tita iz simbola jugoslavenskog zajedništva i suživota u ratni plijen i pobjedu nad mrskim neprijateljem. Kodiranje osvojenog pehara kao "ratnog trofeja" ukazuje na uspješnost revalorizacije figura sjećanja i sportskih identiteta tijekom 1990-ih godina. Hajduk se u desetljećima nakon osvojenog finala kupa identitetski profilirao kao prvenstveno hrvatski i dalmatinski klub, čime je simbolika osvojenog trofeja ostala ista, dok se i drugi aspekti klupske povijesti vezani uz djelovanje za vrijeme SFRJ se i dalje zatiru i prekrajaju. Najpoznatiji primjer doslovnog retuširanja klupske povijesti bio je pokušaj uklanjanja petokrakih zvijezda s arhivskih fotografija namijenjenih za korištenje u klupskom kalendaru za 2012. godinu (Markovina 2014: 119-122).

11. Zaključak

Prvi dio cilja ovog diplomskog rada bio je prikazati načine predavljanja perioda povijesti Hajduka u periodu između 1940. i 1991. godine. Drugi dio cilja je bio ustanovljavanje procesa kojima se mijenjao način prikazivanja figura sjećanja iz tog perioda klupske povijesti u prikazima objavljenima od strane samog kluba. Prvi korak u tom procesu bio je prikaz društvenog, političkog i povijesnog konteksta u kojem je Hajduk djelovao u to vrijeme, kako za vrijeme SFRJ, tako i nakon osamostaljenja Hrvatske. U tim je pregledima od posebne važnosti prikaz načina na koji se društveno sjećanje koristilo u konstrukciji nacionalnih identiteta. Također, u tim su pregledima izloženi i načini na koje je sport instrumentaliziran i korišten od strane političkog vodstva tih država. U slučaju Jugoslavije, nakon Drugoga svjetskog rata jedan od kamena temeljaca nacionalnog identiteta bilo je društveno sjećanje na djelovanje partizana i herojstvo jugoslavenskog naroda u ratnom periodu. Sport je u sklopu državne politike imao svrhu jačanja osjećaja jugoslavenstva i jedinstva konstitutivnih naroda,

ali i legitimacije i promocije novog socijalističkog režima u međunarodnoj sferi. Upravo je tu ulogu imao i Hajduk, osobito u svojem djelovanju tijekom Drugoga svjetskog rata. U slučaju Hrvatske, naglasak je bio na pokušajima kontrole konstrukcije hrvatskog identiteta kroz sport odozgo prema dolje. Također, u ovom sam slučaju ukazao i na dihotomiju u procesu konkretizacije hrvatskog nacionalnog identiteta, s obzirom na to da se definiranje pojma "hrvatstva" činilo u izričitoj opoziciji naspram srpskog i jugoslavenskog identiteta. Ovi su prikazi od posebne važnosti za odgovaranje na istraživačko pitanje koje se odnosi na utjecaj promjena u društvenom i političkom kontekstu na simboliku klupskih figura sjećanja. Glavni periodi u kojima je Hajduk temeljito mijenjao svoj identitet, a samim time i odnos prema vlastitim figurama sjećanje podudaraju se s periodom nakon Drugoga svjetskog rata te neposredno prije i tijekom Domovinskog rata, kada je upravo i instrumentalizacija sporta od strane politike bila iznimno izražena.

U sljedećem dijelu rada ukazao sam na prikaze djelovanja Hajduka u godinama neposredno prije privremenog prestanka rada kluba uslijed talijanske okupacije Splita. Dok u tom periodu nedostaje specifična figura pamćenja, njegovi su prikazi u službenim monografijama posebno važni. Razlog tome je nadovezivanje kasnijih figura sjećanja na prikaze djelovanja Hajduka kasnih 1930-ih i ranih 1940-ih godina u svrhu konstrukcije dojma povijesnog kontinuiteta simbolike kluba. Tako se u monografijama objavljenima za vrijeme SFRJ naglašava djelovanje aktiva SKOJ-a u klubu, dok se u monografiji objavljenoj 2011. godine ističe uloga Hajdukovih predstavnika u formiranju odvojenog Hrvatskog nogometnog saveza i lige.

Prva izdvojena figura sjećanja koja se analizira u ovom radu jest obnavljanje rada kluba na otoku Visu 7. svibnja 1944. godine. Prikazima tog događaja je očekivano dodijeljen veliki prostor u svim analiziranim monografijama, s obzirom na to da se radi o trenutku ponovnog početka rada kluba, ali s bitno izmijenjenim identitetom i simbolikom. U monografijama izdanima za vrijeme Jugoslavije naglašava se politička podobnost kluba te povezanost s partizanskim pokretom i jugoslavenskom simbolikom pa se sukladno tome mijenja i cijela klupska simbolika. S druge strane, u prikazima objavljenima nakon raspada Jugoslavije naglašava se kontinuitet prijeratne simbolike. Slično je i s opisima komemoracija obnove kluba, koje su u Jugoslaviji sadržavale vojne elemente zbog djelovanja Hajduka tijekom Drugoga svjetskog rata, poput odavanja počasti palim borcima. Komemoracije obnove kluba su se nastavile održavati i nakon raspada Jugoslavije, ali su u potpunosti lišene prethodne socijalističke simbolike. U tom pogledu promjena ove figure sjećanja prati prethodno

spomenuti trend zanemarivanja ili aktivnog zatiranja socijalističke baštine u tranzicijskim zemljama.

U prikazima Hajdukove turneje tijekom Drugoga svjetskog rata u starijim monografijama primjetna je iznimna simbolička važnost te figure sjećanja za klupski identitet za vrijeme Jugoslavije. Predstavljajući se gotovo u funkciji jugoslavenske reprezentacije tijekom trajanja cijele turneje Hajduk je postao snažan alat gradnje legitimiteta socijalističkog režima u očima zemalja saveznica, dok je istovremeno zacementirao svoju simboliku u društvenom sjećanju Jugoslavije jer je do raspada države povezivan s partizanskim pokretom i ovom turnejom. U prikazima nastalima nakon raspada Jugoslavije nedostaje skoro sva spomenuta simbolika zbog koje je ta ratna turneja kao mjesto sjećanja dobila na značenju. Za razliku od prikaza obnove kluba, u ovom slučaju nema simbolike koja bi se mogla povezati s današnjim identitetskim odrednicama kluba.

Kako bih naglasio simbolički potencijal koji je Kup maršala Tita imao u jugoslavenskom društvu, pri početku analize predstavio sam osobine zbog kojih su određena sportska natjecanja prilagođena komemorativnim funkcijama u sklopu društvenog sjećanja: ciklička priroda njihovog održavanja, kao i otvorenosti za sudjelovanje natjecanja u kup formatu. Sam Kup Jugoslavije je kroz svoj trofej simbolički bio vezan uz potencijalno najveću i najvažniju figuru u jugoslavenskom društvenom sjećanju i političkom životu: Josipa Broza Tita. Ta je simbolika u potpunosti izmijenjena nakon pobjede Hajduka nad Crvenom zvezdom u finalnoj kup utakmici 1991. godine, nakon čega je u prikazima koji su uslijedili trofej neraskidivo povezan sa simbolikom Domovinskog rata i pobjedom Hrvatske nad većim i jačim agresorom. Čin micanja petokrake s grba tijekom australske turneje 1990. godine je također analiziran kao primjer promjene statusa socijalističkog nasljeđa te je stavljen u kontekst šireg procesa formacije hrvatskog nacionalnog identiteta u opreci s jugoslavenskim ili srpskim identitetom. Također, odluka o vraćanju grba koji se koristio između 1911. i 1945. godine ukazuje na potrebu za stvaranjem stvarnog ili prividnog kontinuiteta sa prošlošću prilikom izmjene narativa i tradicija povezanih sa već etabliranim figurama sjećanja koje nastavljaju sa funkcioniranjem u novom društvenom kontekstu.

Kao odgovor na postavljena istraživačka pitanja, nakon provedene analize mogu zaključiti da su prikazi povijesti kluba u odabranoj građi snažno uvjetovani dominantnim društvenim i političkim silnicama u trenutku njihove objave. Svi su prikazi figura sjećanja koje su analizirane u ovom radu korišteni u svrhu promicanja glavnih identitetskih odrednica kluba u

trenutku u kojem su pisane. Promjene u prikazima tih figura sukladne su promjenama prevladavajućeg društvenog uređenja. Tako je u periodu od 1945. do 1990. dominantan bio socijalistički i jugoslavenski identitet kluba, u skladu s kojim su se gradili i dominantni narativi vezani uz figure sjećanja iz klupske povijesti. Taj je identitet izmijenjen 1990. godine, a figure sjećanja su prenamijenjene i oblikovane u skladu sa novom formom hrvatskog nacionalnog identiteta.

I dok smatram da ovo istraživanje doprinosi ovoj tematici kroz korištenje kvalitativnih metoda analize, ono ostavlja mnogo prostora za daljnja istraživanja i analizu. Uz uvrštavanje publikacija iz Hajdukove povijesti koje nisu obuhvaćene ovim radom, smatram da bi ovoj temi dodatnu dimenziju dala istraživanja koja bi ovakvu kvalitativnu analizu promjene sjećanja u publikacijama samog kluba spojila sa analizama navijačke kulture u istom vremenskom periodu.

Literatura

- ALFIREVIĆ, Petar. 1961. „Sine titulo“. U *Pola stoljeća Hajduka*, ur. Šime Poduje. Split: Nogometni klub Hajduk Split: 7-8.
- ANDERSON, Benedict. 1990. *Nacija: zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- ASSMANN, Alaida. 2015. „Sećanje, kolektivno i individualno“. U *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, ur. Michal Sladeček, Jelena Vasiljević, Tamara Petrović. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Zavod za udžbenike: 71-86.
- ASSMANN, Jan, John CZAPLICKA. 1995. „Collective memory and cultural identity“. *New german critique* 65: 125-133.
- BALDASAR, Dag. „Povijest - HNK Hajduk Split“. <https://hajduk.hr/povijest> (pristup 1. 9. 2023.)
- BRENTIN, Dario. 2013a. „‘A lofty battle for the nation’: the social roles of sport in Tudjman's Croatia“. *Sport in Society* 16/8: 993-1008.
- BRENTIN, Dario. 2013b. „The Nation's Most Holy Institution: football and the construction of Croatian national identity“. *Opendemocracy.net*, 30. lipnja. <https://www.opendemocracy.net/en/nations-most-holy-institution-football-and-construction-of-croatian-national-identity/> (pristup 4. 8. 2023.).
- BRENTIN, Dario, Dejan ZEC. 2019. „From the Concept of the Communist ‘New Man’ to Nationalist Hooliganism: Research Perspectives on Sport in Socialist Yugoslavia“. *The International Journal of the History of Sport* 34/9: 713-728.
- BRKLJAČIĆ, Maja, Sandra PRLENDA. 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Golden marketing – tehnička knjiga, 2006.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.

- ČOLOVIĆ, Ivan. 1997. *Politika simbola: ogledi o političkoj antropologiji*. Beograd: Radio B92.
- DUPLANČIĆ, Blaž, Alen ORLIĆ. 2011. *Hajdukov ratni trofej*.
<https://hajduk.hr/video/hajdukov-ratni-trofej/1502> (pristup 1. 9. 2023.)
- ETEROVIĆ, Srećko, Zdravko REIĆ, Nikica VUKAŠIN. 1981. *Hajduk 1911-1981*. Split: NK Hajduk Split.
- GIZDIĆ, Jurica. 2011. *100 godina Hajduka*. Split: Hrvatski nogometni klub Hajduk.
- HOBSEAWM, Eric. 2006. „Izmišljanje tradicije“. U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić, Sandra Prleđa. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 137-150.
- KUČIĆ, Robert. 2014. „Vis 1944. – 2014.: dani časti, ponosa i slave 70 godina poslije“. Split: Hrvatski nogometni klub Hajduk.
- LALIĆ, Dražen. 2018. *Nogomet i politika: povijest i suvremenost međudnosa u Hrvatskoj*. Zapršić: Fraktura.
- MARKOVINA, Dragan. 2014. *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja*. Zagreb: Plejada.
- MARKOVINA, Dragan. 2012. „Kultura sjećanja u Splitu: fenomen dvadesetog stoljeća“. *Kulturna baština* 38: 65-88.
- MATOŠIĆ, Jozo. 1981. „Predstavljali smo Titovu Jugoslaviju.“ U *Hajduk 1911-1981*. Split: NK Hajduk Split: 150-151.
- MILLS, Richard. 2019. *Nogomet i politika u Jugoslaviji: sport, nacionalizam i država*. Zagreb: Profil knjiga.
- „Najveći uspjesi“. *Hajduk.hr*. <https://hajduk.hr/klub/uspjesi> (pristup 15. 9. 2023.)
- NORA, Pierre. 2006. „Između pamćenja i historije: problematika mjesta“. U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić, Sandra Prleđa. Zagreb: Golden marketing –

- tehnička knjiga, 21-43.
- „Od srijede na Visu obilježavanje 70. godišnjice obnove Hajduka“. 2014. *Hajduk.hr*, 5. svibnja. <https://hajduk.hr/vijest/od-srijede-na-visu-obiljezavanje-70--godisnjice-obnove-hajduka/4628> (pristup 4. 8. 2023.)
- PERASOVIĆ, Benjamin, Marko MUSTAPIĆ. 2014. „Football, politics and cultural memory: The case of HNK Hajduk Split“. *Культура/Culture* 6: 51-62.
- PEZO, Vladimir. 2010. „Sport i hrvatski identitet“. U *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, ur. Neven Budak, Vjeran Katunarić. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Pravni fakultet.
- PODUJE, Šime. 1961. *Pola stoljeća Hajduka*. Split: Nogometni klub Hajduk Split.
- „Popis knjiga o Hajduku“. 2014. *hajduk.hr*, 10. ožujka. <https://hajduk.hr/pdf/popis-knjiga-o-hajduku/27> (pristup 1. rujna 2023.)
- „Proslava 65. godišnjice obnove Hajduka“. 2009. *hajduk.hr*, 6. rujna. <https://hajduk.hr/vijest/clanak/268> (pristup 4. 8. 2023.)
- PSD. 2008. „OTKRIVAMO: kako je nakon 17 godina Trofej maršala Tita vraćen u Poljud (VIDEO, FOTO)“. *Slobodna Dalmacija*, 6. studenog. <https://slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/otkrivamo-kako-je-nakon-17-godina-trofej-marsala-tita-vracen-u-poljud-video-foto-27732> (pristup 4. 8. 2023.)
- PYTA, Wolfram. 2015. „Introduction: Football Memory in a European Perspective“. U *European Football and Collective Memory*, ur. Wolfram Pyta, Nils Havermann. London: Palgrave Macmillan.
- ROHDEWALD, Stefan. 2011. „Yugoslavian Sport and the Challenges of Its Recent Historiography“. *Journal of Sport History* 38/3: 387-395.
- ROTH-GORDON, Jennifer. 2020. „Situating Discourse Analysis in Ethnographic and

- Sociopolitical Context“. *The Cambridge Handbook of Discourse Studies*. Cambridge University Press: 32-51.
- SMOJE, Miljenko. 1971. *Hajdučka legenda*. Split: Nakladni zavod Marko Marulić.
- SMOJE, Miljenko, Davorin RUDOLF. 1961. „Putevima stare slave k novim uspjesima“. U *Pola stoljeća Hajduka*, ur. Šime Poduje. Split: Nogometni klub Hajduk Split: 19.
- STAUFF, Markus. 2019. „History in the Making: Sports and the Serialized Production of Collective Memory“. *Erdélyi Társadalom* 17/1: 9-20.
- STELLA, Lucijan. 1961. „Sine titulo“. U *Pola stoljeća Hajduka*, ur. Šime Poduje. Split: Nogometni klub Hajduk Split: 15.
- SUNDHAUSSEN, Holm. 2006. „Jugoslavija i njene države sljednice: konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija "sjećanja" i "mitova"“. U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić, Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 239-285.
- TREGOURES, Loić, Goran ŠANTEK. 2018. „A comparison of two fan initiatives in Croatia: Zajedno za Dinamo (Together for Dinamo) and Naš Hajduk (Our Hajduk)“. *Soccer & Society* 19: 453-464.
- TSAI, Dustin Y. 2021. „A Tale of Two Croatias": How Club Football (Soccer) Teams Produce Radical Regional Divides in Croatia's National Identity.“ *Nationalities Papers* 49/1: 126-141.
- VOLČIČ, Zara. 2007. „Yugo-Nostalgia: Cultural Memory and Media in the Former Yugoslavia“. *Critical studies in media communication* 24/1: 21-38.
- WOOD, Nancy. 1999. *Vectors of Memory: Legacies of Trauma in Postwar Europe*. New York: Berg.
- ŽULJ, Slavko. 1961. „Najljepša stranica historijata“. U *Pola stoljeća Hajduka*, ur. Šime Poduje. Split: Nogometni klub Hajduk Split: 127-129.

Mijene društvenog sjećanja na djelovanje Nogometnog kluba Hajduk Split od 1940. do 1991. godine

Sažetak:

Ovaj diplomski rad proučava promjene u društvenom sjećanju u periodu povijesti HNK Hajduk Split između 1940. i 1991. godine. Središnja analiza u radu usmjerena je na načine prezentacije spomenutog perioda u klupskoj povijesti od strane samog kluba. Cilj rada jest predstaviti figure sjećanja iz povijesti Hajduka koje su prikazivane kao ključne u klupskim monografijama, kao i analizirati načine na koje je društveni i politički kontekst u kojem je djelovao klub utjecao na promjene prikaza tih figura sjećanja tijekom vremena. Takva analiza prikaza Hajdukove povijesti daje uvid u utjecaj općedruštvenih promjena na obrasce društvenog sjećanja. U tu svrhu, istraživanje propituje predstavljanje povijesti kluba unutar službenih klupskih monografija, na internetskim stranicama kluba te u praksama obilježavanja i komemoriranja važnih događaja i obljetnica.

Ključne riječi: *nogomet, Hajduk, društveno sjećanje, figure sjećanja*

Changes in social memory of the activities of the Hajduk Split Football Club from 1940 to 1991

Abstract:

This graduate thesis studies the changes in social memory in the period of history of HNK Hajduk Split between 1940 and 1991. The central analysis in the paper is focused on the ways of presentation of the mentioned period in the club's history by the club itself. The aim of the paper is to present the figures of memory from the history of Hajduk that were portrayed as key in the club's monographs, as well as to analyze the ways in which the social and political context in which the club operated influenced the changes in the representation of these figures of memory over time. Such an analysis of the presentation of Hajduk's history gives an insight into the influence of general social changes on the patterns of social memory. For this purpose, the research examines the presentation of the club's history within the official club monographs, on the club's website, and in the practices of marking and commemorating important events and anniversaries.

Key words: *football, Hajduk, social memory, figures of memory*